

СІМЕЙНЕ СПІВЖИТТЯ

FAMILIARIS
CONSORTIO

АПОСТОЛЬСЬКЕ
ПІСЛЯСИНОДАЛЬНЕ
ПОВЧАННЯ

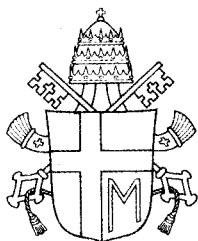
ВСЕЛЕНСЬКОГО АРХИЄРЕЯ
ІВАНА ПАВЛА ІІ

АПОСТОЛЬСЬКЕ
ПІСЛЯСИНОДАЛЬНЕ
ПОВЧАННЯ

ВСЕЛЕНСЬКОГО АРХИЄРЕЯ
ІВАНА ПАВЛА ІІ

СІМЕЙНЕ СПІВЖИТТЯ

про завдання християнської
родини в сучасному світі
FAMILIARIS CONSORTIO

АПОСТОЛЬСЬКЕ
ПІСЛЯСИНОДАЛЬНЕ
ПОВЧАННЯ

ВСЕЛЕНСЬКОГО АРХИЄРЕЯ
ІВАНА ПАВЛА II

Львів
Видавництво «Місіонер»
2008

Видання друге

ISBN 978-966-658-154-2

© Видавництво «Місіонер», 2008

ВСТУП

Церква на служінні сім'ї

1. РОДИНА в наш час*, мабуть, більше, ніж інші установи, зазнала широких, глибоких та швидких культурних змін. Таку ситуацію багато родин переживає у вірності тим цінностям, які становлять основу сімейної установи. Інші стають непевні й розгублюються перед своїм завданням, чи просто сумніваються і майже втрачають розуміння найглибшого значення подружнього й сімейного життя. Ще іншим, врешті, всілякі несправедливі ситуації не дозволяють здійснювати їх основні права.

Церква ж, усвідомлюючи, що подружжя і сім'я становлять собою одне з найцінніших дібр людства, бажає досягнути їх своїм голосом і надати свою допомогу тим, які вже знають вартість подружжя родини і намагаються виявити вірність цьому життю, та тим, які є, непевні, занепокоєні й шукають правду і яким несправедливо перешкоджається вільно жити, згідно з проектом власної сім'ї.

Даючи підтримку одним, просвічуючи інших і допомагаючи ще іншим, Церква служить кожній людині, яка призадумується над долею подружжя й сім'ї¹. Але вона звертається зокрема до тієї молоді, яка розпочинає свій подружній і сімейний шлях, з тим наміром, щоб допомогти їй відкрити красу й велич покликання любові та служіння життю.

* «Familiaris consortio», 22.XI.1981.

Синод 1980 року як продовження попередніх Синодів

2. Церква виявляє глибоке зацікавлення сім'єю. Свідченням цього є останній Синод єпископів, що проходив у Римі з 26 вересня по 25 жовтня 1980 р.², об'єктом якого стала християнська сім'я — та перша спільнота, котру покликається до голошення Євангелія підліткам, щоб привести їх до повної людської та християнської зрілості посередництвом поступового виховання і катехизації.

І не тільки це, бо недавній Синод своїми думками також в'яжеться певною мірою із Синодом про священнослужіння та про справедливість в сучасному світі. Бо ж сім'я, та виховна спільнота, повинна допомагати людині розпізнавати своє покликання та прийняти зобов'язання супроти більшої справедливості, спочатку приготовляючи себе до міжнародних взаємин, багатих на чесність і любов.

Синодальні отці, закінчуючи свої збори, подали мені багатий на пропозиції список, в якому зібрали плоди роздумувань, що розгорталися протягом клопітких днів праці. Вони одноголосно просили мене дати потрібні вказівки для оновлення душпастирського піклування в цій основній ділянці людського й церковного життя.

Щоб цим повчанням виконати таке завдання — головну діяльність дорученого мені апостольського служіння, бажаю висловити вдячність усім членам Синоду за цінний вклад у навчання і досвід, який вони дали за посередництвом «Пропозицій», текст яких я доручаю Понтифікальній Раді в справах сім'ї для поглибленої роботи.

Цінне добро подружжя і сім'ї

3. Церкві дає світло віра, і вона дає пізнати всю правду про цінний дар подружжя й сім'ї та про їх найглибше значення, тому й зараз вона відчуває наполегливу потребу голосити Євангеліє, тобто «добру новину», всім без винятку, зокрема ж усім тим, яких покликано до подружжя, до всіх наречених і подругів у світі.

Церква глибоко переконана в тому, що тільки тоді, як прийнято Євангеліє, в усю повноту здійснюється надія, що її людина законно покладає на подружжя й сім'ю.

Бог у самому ж творенні хотів подружжя й сім'ю³; тож істотністю своєю вони спрямовуються до завершення у Христі⁴ і мають потребу в Його благодаті, щоб вилікуватися з ран гріха⁵ і прийти до свого «початку»⁶, а саме: до повного й суцільного зреалізування Божого задуму.

Оцінюючи сучасну ситуацію, коли сім'я є об'єктом для тих сил, які намагаються її знищити або, принаймні, zdeформувати, Церква усвідомлює, що добро суспільства міцно в'яжеться з добром сім'ї⁷. Тому вона ще живіше й настійливіше відчуває оте своє посланництво: проголошувати всім задум Божий про подружжя й сім'ю, щоб їм забезпечити повну життєздатність і людський та християнський розвиток, спричинюючись цим до відновлення суспільства.

СВІТЛО Й ТІНІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Потреба пізнання ситуації

4. Оскільки задум Божий про подружжя і сім'ю має на увазі чоловіка й жінку в їхньому конкретному щоденному існуванні в означених соціальних і культурних обставинах, Церква, щоб виконати свій обов'язок, му- сить з дбайливістю пізнати ту ситуацію, в якій подруж- жя й сім'я здійснюють своє завдання⁸.

Отже, таке знання є невідхильною вимогою справи го- лошення Євангелія. Бо власне сучасним сім'ям Церква по- винна донести незмінне і завжди нове Христове Євангеліє, зваживши, що хоч сім'ї втручаються активно в життя світу, проте й вони покликані до того, щоб прийняти той Божий задум і жити згідно з ним. І не лише це, бо домагання, тур- боти сучасної молоді, подругів і батьків спроможні бути провідником для Церкви, для глибшого розуміння нею не- вичерпного джерела таїнства подружжя і сім'ї⁹.

Тут слід наголосити на особливому значенні тепе- рішнього часу. Нерідко сучасному чоловікові й жінці, що з великою щирістю шукають відповіді на важкі по- всякденні питання їхнього подружнього й сімейного життя, подаються дуже звабливі погляди і пропозиції, які на всякі лади зневажають правду й гідність людської особи. Таку позицію займають й могутні сітки організа- цій засобів масової інформації, які непомітно ставлять під загрозу свободу й здатність об'єктивної оцінки.

Є вже багато таких, що, усвідомивши ту загрозу, в якій перебуває людська особа, беруться діяти на користь правди. Церква зі своєю євангельською здатністю розпізнавання долучається до них, даючи їм своє служіння правді, свободі й гідності кожної людини.

Євангельська здатність розпізнавання

5. Завдяки своїм розпізнавальним властивостям, Церква подає вказівки, як можна зберегти та як здійснювати всю правду й повну гідність подружжя і сім'ї.

Чинною робить її те почуття віри¹⁰, що є тим даром, який Дух дає усім віруючим¹¹, а, отже, — діє в усій Церкві. А вони всі разом та з властивою кожному відповідальністю співпрацюють для глибшого розуміння й кращого виконання Божого слова. Отже, Церква виконує своє євангельське розпізнавання не тільки через самих лише Пастирів, які навчають в ім'я і владою Христа, але також за посередництвом мирян. Христос «поставив їх свідками й обдарував їх почуттям віри і благодаттю слова (див. Ді. 2, 17-18; Од. 19, 10), щоб наснага Євангелія виявилась у повсякденному сімейному й громадському житті»¹². Тим-то миряни, з огляду на їх особливе покликання, мають окреме завдання: у Христовому світлі пояснювати історію цього світу, вони ж бо покликані до того, щоб з'ясувати і впорядкувати сьогочасну дійсність згідно з задумом Бога — Творця й Спасителя.

А те «надприродне відчуття віри»¹³ полягає не тільки у згоді вірних. Церква, йдучи за Христом, шукає тієї правди, яка не завжди сходиться з думками більшості. Вона слухається сумління, а не влади, тим-то захищає вбогих і погорджених. Церква дає свою оцінку навіть соціологічним й статистичним дослідям, якщо вони виявляються корисними для того, щоб вловити історич-

ний контекст, в якому має розгортатися душпастирська діяльність, та щоб краще пізнати правду. Однак самі лише досліди не слід вважати за безумовний вияв віри.

Тому що завданням апостольського служіння є забезпечити перебування Церкви у Христовій правді, душпастирі повинні розвивати почуття віри в усіх віруючих, авторитетно розцінювати й розсуджувати правдивість їх висловів, виховувати віруючих для щораз то зрілішого євангельського розпізнавання¹⁴.

Християнські подруги й батьки можуть і повинні зробити свій власний внесок у справу вироблення дійсно євангельського розпізнавання тих багатогранних ситуацій, в яких чоловік та жінка живуть своїм подружнім життям. До цього завдання їх уповноважнює харизма, чи справжній дар святої Тайни Подружжя¹⁵.

Становище сім'ї в сучасному світі

6. Ситуація, в якій перебуває сім'я, представляє собою позитивні й негативні аспекти: для одних — знак спасіння Христа, що діє у світі; для інших — знак спротиву, який людина ставить Божій любові.

Бо, з одного боку, є живіша свідомість особистої свободи й більша увага до особистих якостей подружжя, до збільшення гідності жінки, до відповідального народження, до виховання дітей; тут є, крім того, усвідомлення потреби розвитку взаємин між сім'ями, створення для себе духовної й матеріальної взаємодопомоги; відкриття церковного посланництва якраз у родині й відповідальності за будівництво справедливішого суспільства. З другого ж боку, не бракує знаків тривожного занепаду деяких основних вартостей: помилковий теоретичний і практичний погляд на взаємозалежність подругів; велика неясність у взаєминах між батьками й дітьми; конкретні труднощі, на

які часто натрапляє сім'я, передаючи вартості; зростаюча кількість розлучень, пошесть абортів.

Часто ці негативні явища пускають своє коріння в зіпсований ідеал і досвід свободи, яку не вважають здатною зреалізувати правди Божого задуму щодо подружжя і сім'ї, але за незалежну силу самоздійснення, іноді — проти інших, для свого егоїстичного добробуту.

Уваги заслуговує також той факт, що в країнах так званого Третього Світу сім'ям бракує основних засобів для життя: харчі, праця, житло, ліки, а найголовніше — свободи. Тим часом, у багатих країнах надмірний добробут і корисницьке мислення, що парадоксально лучаться з певним острахом і непевністю в майбутньому, відбирають подругам великодушність та сміливість розбуджувати нове людське життя. Тим-то й життя вважається іноді не за благословення, але за небезпеку, перед якою треба захищатися.

Отже, сучасна історична ситуація, в якій живе сім'я, становить сукупність світла й тіней.

А це показує, що історія не є просто лише невідхильним прогресом до кращого, але наслідком свободи; і це — навіть боротьба між протилежними собі свободами, а саме, за відомим висловом св. Августина, конфлікт між двома любовями: любов'ю Божою, яка посувається аж до самопониження, і самолюбством, яке посувається аж до погорди Богом¹⁶.

З цього виходить, що лише виховання для любові, яка закорінюється у вірі, може привести до набуття здатності пояснювати «знаки часу», які є історичним висловом цієї подвійної любові.

Вплив ситуації на сумління віруючих

7. Живучи в такому світі, під тиском засобів масової інформації, віруючі не завжди вмели і вміють обері-

гати основні вартості від затемнення, а також розглядати сімейну культуру як справу сумління і як активний суб'єкт будівництва дійсного сімейного гуманізму.

Найбільш тривожними ознаками цього явища отці Синоду вважають поширення розлучень і встановлення нової подружньої злуки між отими віруючими; приймання чисто цивільного шлюбу всупереч покликанню хрещення, щоб «одружуватися в Господі»; приймання св. Тайни Подружжя без живої віри, але з інших спонук; відкидання тих моральних засад, якими керується і розвивається людське і християнське статеве життя в подружжі.

Наша епоха потребує мудрості

8. Церкві дається завдання пригадати і дуже вагомого зобов'язання: щоб нова культура, яка народжується, пройнялась Євангелієм у своїй глибині, щоб визнати дійсні вартості, щоб захищати права чоловіка й жінки та щоб поширювати справедливість у самій же побудові суспільства. Таким чином, отой «новий гуманізм» не буде відводити людей від їхніх взаємин з Богом, але в усю повноту їх туди приведе.

В будівництві такого гуманізму наука та її технічне застосування дають нові, безмежні можливості. Проте в результаті тих політичних рішень, які надають дослідникам напрями і пристосування, науку часто вживається проти її первісного призначення: розвитку людської особи.

Тим-то всім потрібно знов усвідомити першість моральних вартостей, що є характерними вартостями людської особи. Треба знову збагнути, що найглибшим значенням життя і його основних вартостей є велике завдання — оновлення суспільства. Лише усвідомлення першості цих вартостей дозволить використати безмежні можливості, які даються в руки науковцеві, щоб

дійсно їх спрямувати на розвиток людської особи в її внутрішній правді, в її свободі й гідності. Науку закликається, щоб вона подружилася з мудрістю.

Так тоді можна й до сімейних питань застосувати слова II Ватиканського Собору: «Наша епоха, ще більше, як у минулих століттях, потребує тієї мудрості, щоб гуманнішими стали всі її відкриття. Бо в загрозі є майбутнє світу, хіба що появляться розумніші люди»¹⁷.

Виховання почуття моральності, яке робить людину здатною розсуджувати й розрізняти властиві способи самоздійснення згідно з її первісною правдою, стає найпершою й невідкладною вимогою.

В нинішній культурі потрібно наново встановити єдність з Божою Мудрістю. Кожна людина стає учасником тієї Мудрості посередництвом творчого акту Бога. Тільки завдяки вірності тій єдності сучасні родини зможуть мати позитивний вплив на будівництво справедливого і більш братерського світу.

Поступове навернення

9. Тій несправедливості, яку спричинив гріх, — а він глибоко ввійшов у побудову нинішнього світу і часто є перешкодою для сім'ї в її повному самоздійсненні й використуванні її ж основних прав — ми всі повинні протиставляти навернення нашого духа і серця, йдучи за розп'ятим Христом, зрікшись свого самолюбства. Таке навернення, напевно, буде мати благодійний та оновлюючий вплив також на побудову суспільства.

Потрібне невинне повсякчасне навернення. Хай воно вимагає внутрішнього відвернення від будь-якого зла і приєднання до добра в усій його повноті, але в конкретному здійснюється його кроками, які ведуть щораз далі. Так розгортається той динамічний процес, який помалу йде вперед і поступово приймає Божі

дари й вимоги остаточної й абсолютної любові в особистому й суспільному житті людини. Тому тут необхідний педагогічний шлях росту, щоб поодиноких вірних, сім'ї, народи і навіть цивілізації терпеливо вести поза те, що вони вже прийняли з Христового Таїнства, аж до багатшого знання і до повнішого введення того Таїнства в їхнє життя.

Окультурення

10. З постійною традицією Церкви є згідне те, щоб від культур народів приймати все, спроможне якнайкраще висловлювати невичерпне багатство Христове¹⁸. Тільки в співдружності всіх культур таке багатство може щораз краще виявлятися, а Церква зможе крокувати далі до повнішого й глибшого пізнання тієї правди, яку Господь їй уже повністю подарував.

Дотримуючись незмінно цієї подвійної засади: приймання різних культур в сумісності з Євангелієм і спільність зі Вселенською Церквою, головно з Єпископськими Конференціями і компетентними декастеріями Римської Курії, необхідно далі виконувати душпастирство, щоб те «окультурення» християнської віри дедалі більше розгорталося також у середовищі подружжя і сім'ї.

Власне за допомогою такого «окультурення» можна прийти до повного встановлення єдності з Божою Мудрістю, якою є сам Христос.

Щоб зрозумілою стала мета цього шляху, щоб показати безпечний шлях, Синод цілком слушно перш за все розглянув первісний задум Божий про подружжя та сім'ю і забажав «повернутися до початку», підкоряючись Христовому навчанню¹⁹.

ЗАДУМ БОЖИЙ ПРО ПОДРУЖЖЯ І СІМ'Ю

Людина — образ Бога любові

11. Бог створив людину на свій образ і подобу²⁰: покликаючи до буття з *любові*, покликав її одночасно до *любові*.

Бог є любов²¹ і живе в собі таїнством особистого спілкування в любові. Бог, створивши людину на Свій образ, записує в людській природі чоловіка й жінки оте покликання, а отже, здатність й відповідальність за любов і за спілкування²². Тим-то є основним і вродженим покликанням кожної людини.

Людина — втілений дух, тобто душа, яка проявляється в тілі, й тіло оформлене безсмертним духом, є покликана до любові в отій своїй суцільності. Любов охоплює також людське тіло, а тіло стає учасником духовної любові.

Християнське об'явлення знає два окремі способи здійснення покликання людської особи до любові: подружжя і дівство. Одне й друге, у властивій собі формі, є конкретним виявленням найглибшої істини людини — «бути на образ Божий».

Послідовно й статевість, посередництвом якої чоловік та жінка віддаються одне одному актами, притаманними єдино подругам, аж ніяк не є чимось біологічним, але стосується найглибшої сутності людської особи як такої. Статевість здійснюється справді по-людському лише тоді, коли є суцільна любов, якою чоловік і жінка повністю і взаємно

зобов'язуються аж до смерті. Повна фізична відданість була б неправдою, якщо б вона не була ознакою і плодом суцільної особистої відданості, в якій наявною є вся особа, навіть у своїх часових вимірах. Якщо б та особа застерігала щось собі, щоб якось інакше вирішувати у майбутньому, то вже цим вона не віддавалася б в усій повноті.

Ота повнота, якої вимагає подружня любов, відповідає також вимогам плідності. Зваживши, що вона є для того, щоб народжувати людську істоту, перевищує своєю природою чисто біологічний лад, набуваючи сукупність тих особистих вартостей, ріст яких є незмінно тривким й сумісним вкладом обох подругів.

А тим єдиним «місцем», яке робить можливим таку відданість згідно з повнотою своєї правди, є подружжя, тобто єдність подружньої любові, або свідомий і добровільний вибір, яким чоловік та жінка приймають найближчу спільноту життя і любові, якої хотів Бог²³. Подружня установа не є якимось невластивим втручанням суспільства чи влади, ані якимсь зовнішнім накиданням форми, але внутрішньою вимогою подружньої любові, що встановлюється публічно як єдина і виключна, щоб таким чином з повною вірністю передавати задум Бога-Творця. Ота вірність, далека від принижування особи, захоронює її перед будь-яким суб'єктивізмом і релятивізмом, роблячи її учасницею творчої Мудрості.

Подружжя — спілкування людини з Богом

12. Любов між Богом і людьми, що є змістом Об'явлення і досвідом віри Ізраїля²⁴, має свій вияв у тому подружньому зв'язку, який встановлюється між чоловіком і жінкою.

І власне тому основне положення Об'явлення — «Бог любить свій народ» — висловлюється також за по-

середництвом живих і конкретних слів, якими чоловік та жінка виражають свою подружню любов. Їхній зв'язок за посередництвом любові стає образом і символом того зв'язку, що єднає Бога з його народом. А гріх, який може зранити подружній зв'язок, стає образом невірності народу своєму Богові. Ідолопоклонство і чужоложство²⁵, невірність і перелюб — це непослух законів і залишення подружньої любові Господа. Однак невірність Ізраїля не нищить споконвічної вірності Господа, і вірну любов Бога ставиться за приклад взаємин тієї вірної любові, яка повинна існувати між подругами²⁶.

Ісус Христос — Наречений Церкви та св. Тайна Подружжя

13. Спілкування між Богом і людьми має своє остаточне здійснення в Ісусі Христі, в тому Нареченому, який любить й віддається людству, об'єднуючи його із собою як тіло.

Він об'являє первісну правду про подружжя, «засадничу» правду²⁷, та звільняє людину від її твердосердя, роблячи її здатною здійснювати оту правду.

Це об'явлення досягає своєї остаточної повноти в тому дарі любові, яку Боже Слово виявляє людству, приймаючи людську природу, і в тій жертві Ісуса Христа за свою наречену — Церкву. В цьому жертвоприношенні виявляється увесь той задум, який Бог записав в людській природі чоловіка й жінки з самого їхнього створення²⁸. Отак подружжя хрещених стає символом нового й вічного Завіту, який народився у Христовій крові. Той Дух, що його зсилає Господь, дає нове серце і робить чоловіка й жінку здатними любитися так, як Христос нас полюбив. Подружжя любов осягає ту повноту, до якої внутрішньо спрямовується: подружню любов, яка є властивим і специфічним способом учас-

ництва і покликання подругів до життя з Христовою любов'ю.

Тертуліан, на одній, похвали гідній сторінці висловив величність і красу подружнього життя в Христі: «Невже я зможу висловити щастя того подружжя, яке Церква злучає? — підтвержене євхаристійним приносом, запечатане благословенням, яке сповіщають ангели і схвалює Отець... Яке ж це ярмо двох віруючих, яких лучить одна-єдина надія, одне-єдине служіння? Обое вони брати й обое любі собі взаємно служать; немає жодного поділу ані щодо духа, ані щодо тіла. І навіть ще більше, вони справді одне лише тіло, а де є одне тіло, там й один дух»²⁹.

Церква, приймаючи й вірно роздумуючи над Божими словами, навчала і навчає, що подружжя хрещених є сьомою св. Тайною Нового Завіту³⁰.

Бо, за посередництвом хрещення, чоловік та жінка остаточно вводяться у Новий та Вічний Завіт, у завіт шлюбу Христа з Церквою. І власне завдяки тому незнищеному введенню, шлюбна любов Христова, близьке оте спілкування подружнього життя і любові, встановлене Творцем³¹, підносить, приймає, підтримує і збагачує своєю спасенною могутністю.

Подруги, силою священності подружжя, лучаться одне з одним дуже тісно і нерозривно. Їхні взаємовідносини, за посередництвом знаку св. Тайни, реально становлять взаємини між Христом і Церквою.

Тому подруги є для Церкви повсякчасним нагадуванням того, що сталося на хресті: одне для одного і для дітей є вони свідками того спасіння, учасниками якого робить їх св. Тайна Подружжя; як кожна св. Тайна є меморіалом, здійсненням і пророцтвом тієї події: «Оскільки меморіал св. Тайна дає їм ласку й обов'язок спогадувати великі Божі діла і засвідчувати їх перед дітьми; оскільки здійснення дає їм ласку й обов'язок переводити в теперішнє життя любов одне до одного і до своїх дітей, яка прощає і рятує; оскільки пророцтво дає

їм ласку й обов'язок жити й засвідчувати надію на майбутню зустріч з Христом»³².

Також подружжя, як і кожна з семи св. Тайн, є дійсним знаком діла спасіння, хоч і на властивий собі лад. Першим і безпосереднім наслідком подружжя (*res et sacramentum*) не є сама надприродна благодать, але подружжя злука християн, чисто християнське спілкування двох осіб, зваживши, що та злука являє собою тайну втілення Христа і Його союзу. Особливим є також зміст учасництва в житті Христа: подружнє життя вносить ту суцільність, в яку входять усі складові частини особи, — поклик тіла й інстинкту, сила почуття й афективність, прагнення духа і волі. А це спрямовується до глибокої особистої єдності, яка перетворює злуку в одне тіло і має на увазі лиш одне серце й одну душу; і домагається нерозривності й вірності в остаточній взаємовідданості, відкриваючись для плідності (див. «Людське життя», 9). Одним словом, тут йдеться про нормальні характеристики будь-якої подружньої природи, але з новим значенням, що не тільки їх очищує й осуцільнює, але й створює правдиво християнські вартості»³³.

Діти — цінний дар подружжя

14. Подружжя, згідно з Божим задумом, є основою ширшої спільноти — родини. Бо сама ж установа подружжя і подружжя любов покликані до народження і виховання потомства, що є їх завершенням³⁴.

Любов, у своїй найглибшій дійсності, в істотному, є даром і подружньою любов'ю. Коли вона веде подругів до взаємного «пізнання», що робить їх «одним тілом»³⁵, то вона не вичерпується між самою лише парою подругів, бо робить їх здатними до, можливо, найбільшої відданості, завдяки якій вони стають Божими співробітниками в даруванні життя новій людській особі. Так ото подруги у своїй самовідданості, поза собою, дарують дійсність ди-

тині — живому рефлексиві їхньої любові, повсякчасному знаку їхньої подружньої єдності — батька і матері.

Подруги, стаючи батьками, приймають від Бога дар нової відповідальності. Батьківська ж любов закликає їх стати для дітей видимим знаком самої ж таки любові Бога, «від якого бере ім'я все батьківство на небі і на землі»³⁶.

Однак не треба забувати, що навіть тоді, коли народження не є можливим, подружнє життя не втрачає своєї вартості. Бо фізична неплідність може стати подругам нагодою для інших важливих служінь життю людської особи, як-от: усиновлення, різні форми виховної діяльності, допомога іншим сім'ям, убогим дітям чи калікам.

Сім'я — спілкування осіб

15. У подружжі й сім'ї створюється сукупність міжособових взаємин — заручини, батьківство-материнство, дитинство, братерство, — за допомогою яких кожную людську особу впроваджується в «людську сім'ю» і в «Божу сім'ю», якою є Церква.

Християнське подружжя і сім'я розбудовує Церкву, бо в сім'ї людська особа не тільки народжується і поступово, за допомогою виховання, впроваджується в людську громаду, але, через відродження у хрещенні й виховання у вірі, впроваджується також у сім'ю Божу, якою є Церква.

Людську сім'ю, розбиту гріхом, відбудовує і з'єднує могутнє відкуплення через смерть і воскресіння Христове³⁷. Християнське подружжя, що є учасником цієї успішної спасенної події, становить собою те природне місце, в якому здійснюється впровадження людської особи у велику сім'ю Церкви.

Таким чином, доручення рости й множитися, звернене на початку до чоловіка й жінки, досягає повноти своєї правди і повноти свого здійснення.

Так і сім'я, що народилася у св. Тайні, є для Церкви колискою і тим місцем, в якому може здійснюватися введення людських поколінь у Церкву.

Подружжя і дівство

16. Дівство (неодруженість) задля Божого Царства не суперечить гідності подружжя. Подружжя і дівство є двома способами життя і вислову єдиного таїнства Божого союзу з Його народом. Коли не шанується подружжя, тоді й самопоświęтне дівство не може існувати; коли людську статевість не вважається за цінний дар Творця, тоді втрачає своє значення також і зречення задля Небесного Царства.

Тому св. Іван Золотоустий цілком слушно каже: «Хто засуджує подружжя, той і дівство позбавляє його слави; а хто його звеличує, той і дівство робить подиву гіднішим й осяйнішим. Те, що скидається на добро лише у порівнянні зі злом, вже не є великим добром; а те, що є ще більшим від загально визнаних дібр, те, напевно, є добром найвищого ступеня»³⁸.

В дівстві людина, навіть тілесно, очікує есхатологічного шлюбу Христа з Церквою, віддаючись повнотою Церкві з надією, що Христос віддається Церкві у повноті правди вічного життя. Так і дівство особи є започаткуванням нового способу майбутнього воскресіння³⁹.

Дівство, на основі такого свідчення, втримує в Церкві живу свідомість таїнства подружжя і захищає його перед будь-яким зменшенням і будь-яким збіднінням.

Дівство, роблячи людське серце вільним в особливий спосіб⁴⁰, «такою мірою, що ще більше запалюється

любов'ю до Бога і до всіх людей»⁴¹, засвідчує: Царство Боже і його справедливість — це та дорогоцінна перлина, що своєю вартістю переростає будь-яку, хоча б і яку велику цінність. Тому й шукається за нею, як за єдиною й остаточною цінністю. Власне тому Церква протягом своєї історії незмінно захищала вищість цієї харизми по відношенню до подружжя з огляду на той особливий зв'язок, який дівство має з Царством Божим⁴².

Неодружена особа, яка зреклася фізичної плідності, стає духовно плідною: отцем і матір'ю багатьох, співдіючи у створенні сім'ї згідно з Божим задумом.

Тому християнські подруги мають право сподіватися від неодружених осіб доброго прикладу та свідчення віри їхнім покликанням аж до смерті. Як вірність у подругів є іноді важкою і вимагає жертви, умиртвлення і самозречення, то щось подібне може трапитися також і з неодруженими особами. Їхня вірність, навіть у можливому випробуванні, повинна підтримувати вірність подругів.

Ці роздумування про дівство можуть освітити й надати допомогу тим, які, з незалежних від їхньої волі причин, не мали змоги одружитися і згодом погодилися із своєю ситуацією в душі служіння.

ЗАВДАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ СІМ'Ї

Сім'я стає тим, чим ти є!

17. У задумах Творця і Спасителя сім'я не тільки відкриває свою «тотожність»: те, чим вона «є», але також і своє «послання»: те, що вона може «зробити». Завдання, до якого Бог покликав сім'ю, щоб його здійснити в історії, впливає із самої ж його істоти, показуючи його динамічний та екзистенціальний розвиток. Кожна сім'я відкриває і знаходить у собі невгамовний поклик, який визначає одночасно її гідність та її відповідальність: сім'я «стає» тим, чим «ти є»⁴³!

Якщо сім'я бажає пізнати та здійснити себе згідно з внутрішньою правдою не тільки своєї істоти, але також і своєї історичної дії, то необхідно їй піти аж до «початку» творчого акту Бога. А тому що сім'ю, згідно з Божим задумом, установлено як «близьке спілкування життя і любові»⁴⁴, то й посланням сім'ї є ставати дедалі більше тим, чим вона є, а саме: спільнотою життя і любові з тією наснагою, що, як будь-яка створена й відкуплена дійсність, матиме своє здійснення в Божому Царстві. А в тій перспективі, що сягає самого ж коріння цієї дійсності, треба сказати одне: любов остаточно визначає сутність і завдання сім'ї. Тому сім'я одержує таке *послання*: *стерегти, виявляти і передавати любов*, оскільки є живим і дійсним відблиском участі в любові Бога до людей і в любові Христа Господа до Його нареченої — Церкви.

Будь-яке окреме завдання сім'ї є виявом і конкретним здійсненням цього суттєвого завдання. Тому потрібно детально розглянути окремі цінності посланництва сім'ї, щоб простежити його багатогранний та суцільний зміст.

З таким значенням, виходячи з любові і раз у раз покладаючись на неї, недавній Синод оголосив світові чотири загальні завдання сім'ї:

А. *Творення спільноти осіб.*

Б. *Служіння життю.*

В. *Участь у розвитку суспільства.*

Г. *Участь у житті та місії Церкви.*

А. ТВОРЕННЯ СПІЛЬНОТИ ОСІБ

Любов — початок і наснага спілкування

18. Заснована й оживлена любов'ю сім'я — це спільнота осіб: одружені чоловік і жінка, батьки й діти, свояки. Їхнє найперше завдання — жити згідно з дійсністю тієї спільноти, невпинно намагаючись розвивати дійсне спілкування осіб. Внутрішнім началом, повсякчасною наснагою й останньою метою такого завдання є любов. Як без любові людина не є спільнотою осіб, так само *без любові сім'я не може жити, рости і вдосконалюватися як спільнота осіб*. Те, що написано в енцикліці «Відкупитель людини», має своє первісне й привілейоване застосування саме в родині як такий: «Людина не може жити без любові. Залишається вона незрозумілою для себе самої істотою, життя її позбавляється сенсу, якщо не виявити їй любові, якщо вона не зустрічається з любов'ю, якщо її не переживає і не засвоює, якщо не бере в ній живої участі»⁴⁵.

Любов між чоловіком і жінкою в подружжі за своїм походженням та в ширшій формі — це любов між члена-

ми тієї самої сім'ї: між батьками й дітьми, між братами і сестрами, між рідними і свояками. Її оживлює і побуджує невинний внутрішній динамізм, який веде сім'ю до дедалі глибшого й наснажливішого *спілкування* — до основи й душі подружньої і сімейної *спільноти*.

Невидима єдність подружнього спілкування

19. Першим є те спілкування, яке встановлюється і розвивається між подругами на основі подружньої любові: чоловік і жінка «вже більш не є двоє, але одне тіло»⁴⁶; їх до того покликається, щоб вони невинно зростали у своєму спілкуванні за посередництвом щоденної вірності подружній обітниці повної взаємовідданості.

Таке подружнє спілкування пускає своє коріння в те природне взаємодоповнення, що існує між чоловіком та жінкою, і живиться за допомогою особистого бажання подругів поділяти цілий проект життя: те, що вони мають, і те, чим вони є. Тому таке спілкування є плодом і знаком глибокої людської вимоги. Але Бог, у Христі Господі, приймає цю людську вимогу, очищує її й підносить, допроваджуючи св. Тайною Подружжя до досконалості. Святий Дух дає християнським подругам дар нового спілкування — любов, що є живим і реальним образом тієї виняткової єдності, яка Церкву робить невидимим таїнственным Тілом Господа Ісуса.

Дар Духа є заповіддю життя християнських подругів, одночасно й міцним побудником у їх щоденному поступі в напрямі до щораз багатшої єдності між ними на всіх площинах — тіл, характерів, сердець, інтелігентності, волі й душі⁴⁷; це показ Церкві й світові нового спілкування любові, яку дає Христова благодать.

Такому спілкуванню в значній мірі суперечить полігамія (багатошлюбність), вона ж бо прямо заперечує

чує той задум Божий, який нам об'явлено на початку, оскільки заперечує однакову особисту гідність чоловіка й жінки, що в подружжі віддаються з повною любов'ю, яка задля цього є одна і виключна.

II Ватиканський Собор стверджує: «Єдність подружжя виявляється з незвичайною ясністю також в однаковій особистій гідності (чи чоловіка, чи то жінки), яка пізнається у взаємній і повній любові»⁴⁸.

Нерозривне спілкування

20. Спілкування подругів характеризується не тільки єдністю, але також і нерозривністю: «Та інтимна єдність, взаємовідданість двох осіб, що є теж і добром дітей, вимагає повної вірності подругів і домагається нерозривної єдності»⁴⁹.

Основним обов'язком Церкви — як це проголосили отці Синоду — є знову підтвердити навчання про нерозривність подружжя. Тим, які вважають за важке чи просто неможливе в наші дні поєднатися з одною особою на все життя, і тим, яких охопила культура, що відкидає нерозривність подружжя й відверто висміює зобов'язання подругів до вірності, необхідно знову підтвердити радісну звістку про незмінність тієї подружньої любові, яка в Ісусі Христі має свою основу й насагу⁵⁰.

Такої подружньої нерозривності, що міцно встановлюється в особі і є повною відданістю подругів, вимагає добро дітей. Остаточну свою правду знаходить вона в Божому задумі, який Він подав у своєму Об'явленні: Він хоче і дає подружню нерозривність як плід, знак і вимогу тієї абсолютно вірної любові, яку Бог має до людини і якою Господь Бог живе для своєї Церкви.

Христос відновлює той первісний задум, що його Творець записав у серці чоловіка й жінки. У служінні св. Тайні Подружжя Він дає «нове серце», тому подру-

ги не тільки можуть подолати «твердосердність»⁵¹, але також і, насамперед, можуть поділяти повну й остаточну любов Христа, той новий і вічний Зв'язок, що став тілом. Як Господь Ісус є тим «вірним свідком»⁵² й отим «так» обітниць Божих⁵³, а отже, найвищим здійсненням тієї безумовної вірності, з якою Бог любить свій народ, так і християнських подругів закликається до дійсної участі в тій невідкличній нерозривності, що Христа в'яже з Церквою, з Його нареченою, яку Він полюбив аж до кінця⁵⁴.

Дар св. Тайни є одночасно покликанням і заповіддю для християнських подругів зберігати подружню вірність, незважаючи на будь-яке випробування і трудність, у шляхетному послусі святій волі Господа: «Що, отже, Бог получив, людина нехай не розлучає»⁵⁵.

Засвідчувати безцінну вартість нерозривності і подружньої вірності — це один з найцінніших і наполегливих обов'язків християнських пар наших часів. Тому я разом з усіма співбратами, що брали участь у Синоді єпископів, хвалю і заохочую оті численні подружні пари. Хоч вони стикаються з багатьма труднощами, проте зберігають і розвивають добро нерозривності. Так ото вони, сумирно й відважно, виконують доручене їм завдання: бути у світі «знаком» — малим, але цінним знаком, що іноді підпадає спокусі, але раз у раз відновлюється — тієї невтомної вірності, з якою Бог й Ісус Христос люблять усіх людей і кожную людину. Слід також за сміливе свідчення визнати тих подругів, яких покинув партнер, але все ж таки вони, завдяки християнській вірі й надії, не встановили нового подружнього зв'язку. Саме ці подруги дають справжнє свідчення тієї вірності, якої дуже потребує сучасний світ. Задля цього їм повинні допомагати вірні Церкви.

Найширше спілкування сім'ї

21. Подружнє спілкування кладе ту основу, на якій розбудовується найширше спілкування сім'ї: батьки й діти, брати і сестри, рідня і свояки.

Таке спілкування коріниться у природних зв'язках тіла і крові. Воно розвивається і має своє, притаманно людське вдосконалення в тому, що встановлюються і дозрівають ще глибші й ще багатші зв'язки духа. Любов одухотворює взаємини різних членів родини, тому становить собою ту внутрішню наснагу, яка формує й оживлює те спілкування, а також сімейну спільноту.

Християнську сім'ю покликається ще й до того, щоб вона переживала нове й оригінальне спілкування, що підтверджує природно людське спілкування. Бо ласка Ісуса Христа, «первородного між братами»⁵⁶, своєю природою та внутрішнім динамізмом є «ласкою братерства», як її називає св. Тома з Аквіно⁵⁷. Святий Дух, який присутній під час Освячення, є живим коренем і невичерпною поживою надприродного спілкування, що збирає і зв'язує віруючих з Христом та з собою в єдності Божої Церкви. Християнська сім'я є специфічним об'явленням і здійсненням церковного спілкування, тому вона може і повинна називатися «домашньою Церквою»⁵⁸.

Усі члени сім'ї, кожний згідно з власним даром, має ласку й відповідальність за те, щоб день у день розбудувати спільноту осіб, створюючи з родини «школу повнішого й багатшого людства»⁵⁹ на засадах взаємослужіння за співучастю в добрі, radoцax і терпіннях.

Основним моментом розбудови такої спільноти є встановлення виховного процесу між батьками й дітьми⁶⁰, в якому кожний бере участь. За посередництвом любові, пошани, послуху батькам дитина вносить певний вклад у розбудову дійсно людської та християнської родини⁶¹. Батьки це їм полегшать, коли своїм авторитетом будуть здійснювати правдиве й дійсне «служін-

ня» — людське служіння християнському добору дітей. Воно, зокрема, до того спрямовується, щоб діти набували дійсно відповідальної свободи; і тоді, коли батьки будуть втримувати живою свідомість того «дару», який вони раз у раз приймають від дітей.

Сімейне спілкування можна зберігати та вдосконалювати тільки в душі великої самопосягати. Бо вона вимагає в усіх, і в кожного зокрема, негайної готовності до вибачливості, до толерантності, до прощення та злагоди. Нехай жодна сім'я не забуває, що егоїзм, незгода, напруження іноді завдають смертельного удару власній спільноті. Звідси беруться й численні різновиди розбиття в житті сім'ї. Одночасно кожну сім'ю Бог покликає до радісних й оновлюючих переживань «замиріння», а саме: відбудувати спільноту та знову знайти єдність. Головно ж участь у св. Тайні Покаяння дає християнській сім'ї ласку й відповідальність за те, щоб перемагати поділи й іти до повної правди того спілкування, якого хоче Бог, даючи цим відповідь на дуже палке бажання Господа: «щоб усі були одно»⁶².

Права і завдання жінки

22. Сім'я є і завжди повинна бути тією спільнотою осіб, яка покликана шанувати і розвивати в кожному із членів найвищу особисту гідність. Моральний критерій автентичності подружніх і сімейних взаємин — як це слушно стверджують отці Синоду — полягає в розвитку гідності й покликання поодиноких осіб, які досягають своєї повноти за посередництвом ширшої самовідданості⁶³.

З огляду на це, Синод бажав звернути особливу увагу жінці, її правам і завданням у сім'ї й суспільстві. В жінки слід підкреслити однакову гідність й відповідальність по відношенню до чоловіка. Особливою фор-

мою такої рівності є взаємовіддання — одне одному і дітям — властиве подружжю і родині. А те, що вже сам розум вгадує й пізнає, Боже слово підносить його до повноти. Бо історія спасіння є безперервним і світлим свідченням про гідність жінки.

Бог, створивши людину «чоловіком та жінкою»⁶⁴, дає особисту гідність однаково чоловікові й жінці, збагативши їх невід'ємними правами і тією відповідальністю, яка є властива людській особі. Далі Бог виявляє гідність жінки в найвищій формі, бо Сам Він приймає людське тіло від Марії Діви, яку Церква звеличує Матір'ю Божою, називаючи Її новою Євою і ставлячи Її за приклад відкупленої жінки. Делікатна пошана Ісуса до жінок, яких Він покликав до свого послідовництва і приязні; Його поява в День Пасхи жінці раніше, ніж апостолам; доручене жінкам посланництво нести апостолам добру новину про Воскресіння — все це знаки, які підтверджують особливу пошану Господа Ісуса до жінки. Апостол Павло каже: «Бо всі ви сини Божі через віру в Христа Ісуса... Немаюдея ані грека, нема невільника ні вільного, немає чоловіка ані жінки, бо всі ви одно у Христі Ісусі»⁶⁵.

Жінка і суспільство

23. Наразі ми не будемо розглядати різних аспектів широкої й складної теми «жінка-суспільство», а обмежимо цей виклад лише деякими суттєвими спостереженнями. Бо неспостереженим не може залишатись те, що на сімейному полі вельми поширена соціальна й культурна традиція застерегла для жінки лише завдання подруги й матері, не допускаючи її до громадських завдань.

Немає сумніву, що гідність й відповідальність жінки цілком виправдовують доступ жінки до громадських завдань. З другого ж боку, дійсний розвиток жінки вимагає того, щоб виразно визнати вартість її материнсько-

го й родинного завдання по відношенню до всіх інших громадських завдань й усяких професій. А такі завдання і професії повинні в них осуцільнюватись, якщо бажаємо, щоб соціальний та культурний розвиток був дійсно і повністю людським.

Це стане легшим, якщо відновлена «теологія праці» — як цього бажав собі Синод — поглибить значення праці у християнському житті, визначивши той основний зв'язок, який існує між працею і сім'єю, поспідовно ж і первісне й незаміниме значення хатньої та виховної праці над дітьми⁶⁶. Тому Церква може і повинна допомагати сучасному суспільству, невтомно вимагаючи, щоб усі визнавали й шанували цінність хатньої праці жінки. Це має особливе значення у виховній діяльності, бо нею виривається коріння можливої дискримінації в різній праці і професіях, але тоді, коли всім це стане ясным й до цього зобов'яже однакове право й однакова відповідальність. Так світлішим стане й образ Божий у чоловікові й у жінці.

Якщо за жінками, як і чоловіками, має бути признане право доступу до різних громадських завдань, то суспільство повинно розбудовуватись на такий лад, щоб жінки й матері *фактично не були приневолені* позахатньою працею та щоб їхні родини могли гідно й достатньо жити, навіть якщо жінка повністю віддається власній сім'ї.

Крім того, треба подолати той спосіб мислення, згідно з яким пошана до жінки походить більше від зовнішньої праці, аніж від сімейної діяльності. А це вимагає, щоб люди поважали й дійсно любили жінку з усякою пошаною до її особистої гідності та щоб суспільство створило й розвинуло сприятливі для хатньої праці умови.

Церква, мірою спроможності у своєму власному житті, з належною пошаною до різного покликання чоловіка й жінки, повинна сприяти рівності їхніх прав і гідності з огляду на добро всіх: родини, суспільства і Церкви.

Зрозуміло, що все це не означає для жінки зречення її жіночості, ані наслідування характеру чоловіка, але

повноту справді жіночої людської природи, яка повинна мати вияв у її поведінці чи то в сім'ї, чи поза нею, не забуваючи, однак, про різноманітність звичаїв та культур.

Зневага гідності жінки

24. На жаль, християнській благовісті про гідність жінки протиставляється той запеклий спосіб мислення, що вважає людську істоту не за особу, але за якусь річ, за якийсь предмет купівлі-продажу на службі егоїстичного інтересу та самої лише приємності. А першою жертвою такого мислення стає жінка.

Такий спосіб мислення дає гіркі овочі, як-от: погорда чоловіка жінкою, невірність, гноблення слабких, порнографія, проституція й усі ті багатогранні дискримінації, на які натрапляємо в середовищі виховання, заробітної платні тощо.

Крім того, ще й сьогодні значна частина нашого суспільства й далі терпить від всякого роду дискримінацій, а це тяжко вдаряє й ображає певні категорії жінок, наприклад: бездітних, удів, жінок, які живуть окремо чи розлучились з чоловіками, матерів-дівчат.

Отці Синоду висловлюють жаль з приводу цих та й інших дискримінацій. Тому вони домагаються, щоб усі розгорнули посилену й рішучу специфічну душпастирську діяльність для остаточного подолання цих проблем й досягнення повної пошани до Божого образу.

Чоловік — подруг і батько

25. Чоловіка покликано жити згідно з даром і завданням подруга й батька в подружньому та сімейному спілкуванні-спільноті.

У своїй подрузі він вбачає здійснення Божого задуму: «Не добре чоловікові бути самому; сотворю йому поміч,

відповідну для нього»⁶⁷; а перший подруг, Адам, кличе: «Оце справді кість від моїх костей і тіло від мого тіла»⁶⁸.

Правдива подружня любов має на увазі й вимагає, щоб чоловік виявляв глибоку пошану до жінки, рівної йому гідністю. Св. Амвросій пише: «Ти не є її паном, але її чоловіком; не дано її тобі за рабиню, але за жінку... відплачує їй своєю уважністю до неї і будь вдячний за її любов»⁶⁹. Чоловік повинен жити з жінкою «на цілком особливий лад особистої приязні»⁷⁰. Християнина теж і до того закликається, щоби плекати наставлення й міцну любов, яку Христос має до Церкви⁷¹.

Любов до подруги, що стає матір'ю, і любов до дітей — це для чоловіка природний шлях до розуміння й здійснення його батьківства. Зокрема ж там, де суспільні й культурні умови легко спонукують батька до певного занехаяння сім'ї чи до меншої участі в виховній справі, необхідно про те подбати, щоб суспільство набуло переконання, що місце й завдання батька в сім'ї — це справа єдиної й незаступної важливості⁷². Відсутність батька, як навчає досвід, спричинює психічну й моральну неврівноваженість і значні труднощі в починаннях сім'ї; і протилежне: гнітюча присутність батька, головню ж там, де й зараз існує явище «маскулінізму», тобто несправедлива вищість прерогатив чоловіка, принижують жінку та придавлюють здоровий розвиток сімейних взаємин.

Чоловік, виявляючи Боже батьківство і живучи ним на землі⁷³, покликаний до того, щоб гарантувати однозгідний розвиток усіх членів сім'ї. Завдання ж таке він виконає за допомогою шляхетної відповідальності за життя дитини, зачатої в лоні матері. Це завдання є дуже наполегливе, тому слід його поділяти із своєю подругою⁷⁴; це та праця, що ніколи не розбиває сім'ї, але сприяє її сукупності й стабільності; це й засвідчення тієї зрілості християнського життя, що з більшою успішністю впроваджує дітей в живий досвід Христа і Церкви.

Права дитини

26. В сім'ї, у спільноті осіб необхідно з пошаною відноситись до дітей, розвиваючи глибоку повагу до їх особистої гідності, а також велике пошанування і шляхетне служіння їх правдам. Це відноситься до кожної дитини, але набуває воно виняткової наполегливості тоді, коли це стосується малюка, який усього потребує, коли хворий, терпить або є калікою.

Церква, виявляючи в житті дбайливе й ніжне піклування про кожну дитину, яка приходить на цей світ, виконує своє основне посланництво. Її ж бо покликано об'явити і знову виявити в історії приклад і заповідь Господа Христа, який поставив дитину в осередку Божого Царства: «Пустіть дітей, нехай ідуть до мене... таких бо Царство Боже»⁷⁵.

Знову повторюю те, що я сказав на Генеральній асамблеї Об'єднаних Націй 2 жовтня 1979 року: «Бажаю... висловити радість, яку кожному з нас справляють діти — весна життя, завдаток майбутнього кожної з теперішніх земних батьківщин. Жодна країна світу, жодна політична система не може думати про своє майбутнє інакше, як через образ оцих нових поколінь, що від своїх батьків приймуть багатогранну спадщину вартостей, обов'язків і прагнень того народу, до якого вони належать, і до всієї людської сім'ї. Дбання про дитину, вже перед її народженням, з першої миті зачаття, згодом вже в роки дитинства і юнацтва, — є найпершою й основною перевіркою ставлення людини до людини»⁷⁶.

Привітність, любов, пошана, служіння — матеріальне, почуттєве, виховне, духовне — для кожної дитини, яка приходить на цей світ, повинні завжди становити невід'ємну ознаку християн, зокрема ж християнських сімей. Так і діти, маючи змогу зростати «мудрістю, літами й ласкою в Бога та людей»⁷⁷, внесуть свій цінний вклад у розбудову сімейної спільноти і навіть в освячення батьків⁷⁸.

Похилі віком у сім'ї

27. Існують культури, які виявляють пошану й велику любов до людей похилого віку. Старша людина є далекою від того, щоб їх усувати з сім'ї або щоб їх терпіти як непотрібний тягар. Вона так і залишається в сімейному житті, далі бере в ньому активну й відповідальну участь, хоч і шанує незалежність нової сім'ї та виконує цінне посланництво: є свідком минулого і на-тхненником мудрості для молоді й для майбутності.

Тим часом інші культури, внаслідок недостатнього індустріального й урбаністичного розвитку, призводили і призводять похилих віком людей до несприймальних форм вилучення. А воно одночасно є джерелом прикрих терпінь для них самих і духовним збідненням родини.

Потрібно, щоб душпастирська діяльність Церкви побуджувала до відкриття і розцінки завдань похилих віком у світській та церковній громадах, зокрема ж у сім'ї. Бо, в дійсності, «життя похилих віком допомагає нам кинути світло на масштаб людських вартостей; допомагає нам бачити наступність поколінь і є чудовим доказом взаємозалежності в Божому народі. Крім того, похилі віком мають харизму переходити бар'єри між поколіннями, ще поки вони виникнуть. Скільки ж то дітей знайшло порозуміння і любов в очах, у словах і в пестошах похилих віком! І скільки ж то похилих віком радо підписалися під словами Біблії, що «вінець старих людей — сини синів» (Прип. 17, 6)!»⁷⁹.

Б. СЛУЖІННЯ ЖИТТЮ

1) ПЕРЕДАВАННЯ ЖИТТЯ

Співробітники любові Бога-Творця

28. «Бог, створивши чоловіка й жінку на свій образ і подобу, завершує діло своїх рук. Він покликає їх до особливої участі у своїй любові, одночасно й до своєї могутності — Творця й Отця, за посередництвом їхньої добровільної й відповідальної співпраці в передаванні дару людського життя — «І благословив їх Бог і сказав: «Будьте плідні, множьтея й наповняйте землю та підпорядкуйте її собі»⁸⁰.

Так і найпершим завданням сім'ї є служіння життю: протягом історії здійснювати первісне благословення Творця, передаючи в народженні Божий образ з людини на людину⁸¹.

Плідність є овочем і знаком подружньої любові, є живим свідченням повної взаємовідданості подругів: «Справжнє плекання подружньої любові й уся сімейна побудова, що народжується, не занедбуючи цілей подружжя, до того направляєтся, щоб у подругів була сила духа й готовність співпрацювати з любов'ю Творця і Спасителя, та щоб через них невпинно поширювалася й збагачувалася їхня сім'я»⁸².

Однак плідність подружньої любові не звужується до самого лише народження дітей, хоча на це спрямовані її людські якості. Вона поширюється і вчиняє всі ті плоди морального, духовного й надприродного життя, що їх батько і мати, за своїм покликанням, мають давати дітям і, за посередництвом дітей, Церкві та світові.

Давне і нове навчання та засади Церкви

29. Власне тому, що любов подругів є особливою участю в таїнстві життя і любові самого ж Бога, Церква прийняла особливе посланництво: охороняти гідність подружжя і величезну відповідальність за передавання людського життя.

Тим-то й недавний II Ватиканський Собор, і навчання мого попередника Павла VI, висловлене зокрема в енцикліці «Людського життя», — втримуючи наступність живої традиції церковної громади впродовж історії — передало в наші часи на правду пророчу звістку, яка знову підтверджує і з ясністю викладає давнє і повсякчасне нове навчання і засади Церкви про подружжя та про передавання людського життя.

Тому й Синодальні отці на своєму останньому засіданні дослівно заявили таке: «Цей Священний Синод, зібраний в єдності віри з Наступником Петра, з несхитним переконанням приймає те, що на II Ватиканському Соборі (див. «Радість і надія», 50), згодом же і в енцикліці «Людське життя» подається зокрема, що подружня любов повинна бути повністю людською, відкритою для нового життя («Людське життя», 11; див. 9 і 12)»⁸³.

Церква — на стороні життя

30. Навчання Церкви знаходиться сьогодні в такій соціальній і культурній ситуації, що робить її одночасно важкою для зрозуміння та більш наполегливою в тому, щоб поширювати справжнє добро чоловіка й жінки.

Бо науково-технічний поступ, якому сучасна людина дає невпинний зріст своїм опануванням природою, не лише збільшує надію на створення нового й кращого людства, але також щораз більше тривожиться майбут-

нім. Дехто запитує: «Що було б краще: жити чи, може, не родитися на світ?» Вони сумніваються: чи годиться покликати до життя тих, які, може, будуть проклинати своє існування в такому жорстокому світі, страхіть якого навіть не можна передбачити. Інші гадають, ніби вони — єдині спадкоємці здобутків техніки, тому виключають інших, яким накидаються протизапідні засоби чи ще якісь гірші методи. Ще інші, ставши невільниками споживацького мислення, лише тим журяться, щоб мати постійний зріст матеріальних благ, тож, врешті-решт, вони вже більше не розуміють, а отже, й відкидають духовне багатство нового людського життя. Остаточною причиною цього мислення є те, що в серці тих людей немає Бога. Єдино Його любов є міцніша від усіх можливих страхів світу, і вона спроможна їх подолати.

Так зродилось протижиттєве мислення (antilife mentality), і це стає явним у багатьох актуальних питаннях. Маємо на увазі, наприклад, деяку паніку, яка походить від студій екологів про народонаселення. Іноді вони перебільшують загрозу демографічного зросту для якості життя.

Однак Церква несхитно вірить, що людське життя, навіть оте слабке і зболіле, є цінним даром Божої доброти. Церква висловлюється за життя проти песимізму й егоїзму, що затемнюють світ. У кожному людському житті вона відкриває осяйність того «Так», того «Амін», яким є сам Христос⁸⁴. Отому «Ні», що спадає на світ і його пригнічує, вона протиставляє живуче «Так», захищаючи цим людину й світ від тих, які зазіхають на життя і його омертвлюють.

Церкву покликано, щоб вона з якнайяснішим і несхитним переконанням наново виявляла своє бажання перед будь-яким зазіханням, в яких обставинах і стадіях розвитку воно б не перебувало.

Тому Церква засуджує, як зневагу людської гідності і справедливості, будь-яку діяльність урядів чи якоїсь ін-

шої публічної влади, які намагаються обмежити свободу подругів у вирішенні питань стосовно дітей. Послідовно треба цілком засудити й енергійно відкинути будь-яке насильство, що його завдає така влада на користь проти-заплідних засобів, чи навіть стерилізації та спричинення абортів. Так само треба суворо засудити той факт, що в міжнародних стосунках економічну допомогу для розвитку народів надається за умови протизаплідних програм, стерилізації та спричинення абортів⁸⁵.

Щоб задум Божий повністю виконувати

31. Безумовно, Церква усвідомлює також ті багатогранні й складні питання, що зараз у багатьох країнах торкаються подругів та їхнього завдання передавати з відповідальністю життя. Вона признає також вагому проблему зростання народонаселення, як це виявляється в різних частинах світу.

Все ж таки Церква вважає, що глибше простеження усіх аспектів цієї проблеми дасть нове та ще краще підтвердження важливості автентичного навчання про регулювання народжуваності, яке знову подає II Ватиканський Собор й енцикліка «Людське життя».

Тому я, разом з Синодальними отцями, вважаю за потрібне звернути цей заклик до теологів, щоб вони, з'єднавши свої сили, співпрацювали з Навчальним Управлінням Ієрархії і зобов'язалися щораз краще голосити Біблійні основи, етичні мотиви й висловлювати думки з приводу цього навчання. В контексті органічного викладу цей важливий розділ навчання Церкви стане в дійсності доступним для всіх людей доброї волі, роблячи його дедалі більш зрозумілим, осяйним і глибоким. Таким чином можна буде щораз повніше здійснювати Божий задум спасіння людини на славу Творця.

Однозгідне зобов'язання теологів з Навчальним Управлінням Церкви — єдиним автентичним провідником Божого народу — є особливо наполегливе, навіть по відношенню до того тісного зв'язку, який існує між католицьким навчанням про це і з'ясованим Церквою поглядом на людину. Сумніви чи помилки на подружньо-сімейному полі в результаті замаскують правду про людину в тій культурній ситуації, що часто буває такою незрозумілою і суперечливою. Той вклад в обізнаність і поглиблення, який теологи покликані дати, виконуючи своє специфічне завдання, є надзвичайно важливий і являє собою виняткове, вельми заслужене для сім'ї і людства служіння.

Суцільний погляд на людину та її покликання

32. В контексті тієї культури, яка дуже спотворює чи просто втрачає дійсне розуміння людської статевої, Церква бачить своє особливе посланництво: представляти статевість як цінність і завдання кожної особи — чоловіка і жінки — створеної на образ Божий.

З приводу цього II Ватиканський Собор відзначив: «Коли йдеться про узгодження подружньої любові з відповідальним передаванням життя, то це не залежить від самого лише щирого наміру й оцінки мотивів, але слід це вирішувати *за об'єктивними критеріями, які беруться з самої ж людської особи та її актів*, котрі призначені для того, щоб у межах правдивої любові зберігати повне значення взаємовідданості й народження людини. А все це не буде можливим, якщо у щирості духа не плекатиметься чесноти подружньої чистоти»⁸⁶.

Виходячи саме з цього «суцільного погляду на людину та її покликання, не тільки природне й земне, але також надприродне й вічне»⁸⁷, Павло VI ствердив, що

навчання Церкви «базується на тій нерозривній злуці, якої хотів Бог; тому людина, зі свого почину, не може надвоє розбивати значення подружнього акту: єднального значення і народжувального значення»⁸⁸. І закінчив ствердженням, що треба виключати, як внутрішньо нечесну, будь-яку чинність, яку — чи то в передбаченні подружнього акту, чи в його виконанні, а чи в розвитку його природних наслідків — поширюється як ціль чи засіб, щоб неможливим учинити народження⁸⁹.

Коли подруги, вдаючись до протизаплідних засобів, відокремлюють ті два значення, що їх Бог-Творець записав в історії чоловіка та жінки і в динамізмі їхньої статевої злуки, то вони поводяться як «судді» задуму Бога, які «маніпулюють і понижують людську статевість», з нею ж і власну особу й особу подруги, «повнотою» змінюючи значення взаємовідданості. Так ось протизапліднення — та вроджена мова, яка висловлює взаємовідданість подругів — накидає об'єктивно суперечну мову, а саме: не віддаватись іншому в усю повноту. З цього не тільки береться виразний наказ відкриватись для життя, але навіть фальшування внутрішньої правди про подружню любов, яка кличе до повної особистої відданості.

І навпаки, коли подруги, використовуючи період неплідності, шанують нерозривну пов'язаність об'єднувального й народжувального значення людської статевої, то вони поводяться як «служителі» Божого задуму й «користуються» статевістю згідно з первісним динамізмом «повної» відданості без маніпуляцій чи змін⁹⁰.

У світлі досвіду багатьох подружніх пар і багатьох різних людських наук теж і теологічна думка — до цього ж вона й покликана — може вловити та заглибити ту *антропологічну, одночасно ж і моральну різницю*, яка існує між зачаттям і використанням часу ритмів. Ідеться тут про глибшу різницю, бо ж остаточно вона торкається двох зачатъ і статей людської особи, які є незаними. Вибір природних ритмів вимагає мати на увазі

час особи, тобто жінки, а, отже, й діалог, взаємопошану, взаємовідповідальність і панування над собою. А прийняти час і діалог — означає признати водночас духовний і тілесний характер подружньої злуки і жити особистою любов'ю також з її вимогами й вірністю. В цьому суттєвому змісті подружня пара набуває досвіду, а подружня злука збагачується ніжністю і почуттєвістю, які становлять глибину людської статевої навіть у її фізичних вимірах. Завдяки цьому статевість шанується і розвивається в її реальних та цілком людських величинах, але ніколи її не «вживається» наче «предмет». Якщо розбити особисту єдність душі й тіла, тоді удару зазнає і Божий твір у найглибшому зв'язку між природою й особою.

Церква — Вчителька і Матір для подругів у труднощах

33. На полі подружньої моралі Церква також діє як Учителька і Мати.

Як Учителька, невтомно проголошує ту моральну норму, якою повинно керуватись відповідальне передавання життя. Церква ж ніяк не є ані творцем, ані суддею тієї норми. Церква слухається правди, якою є Христос, а Його образ відбивається в природі й гідності людської особи. Церква пояснює ту моральну норму і дає її всім людям доброї волі, не закриваючи твердих вимог досконалості.

Церква, як Мати, наближається до тих багатьох подружніх пар, що натрапляють на труднощі в цій важливій ділянці морального життя. Вона добре знає їхню ситуацію, яка іноді буває дуже важкою, інколи ж дійсно повною всіляких труднощів не тільки індивідуальних, але й суспільних. Вона знає, що чимало подругів натрапляють на труднощі не тільки в конкретному здійсненні, але також у розумінні тих вартостей, які вміщуються в моральній засаді.

Але та сама Церква є одночасно і Матір'ю. Тому Церква ніколи не перестає закликати й заохочувати розв'язувати можливі подружні труднощі, при тому не фальшуючи, ані не порушуючи правди. Вона ж бо в тому переконана, що не існує справжньої суперечності між Божим законом передавання життя і сприянням дійсній подружній любові⁹¹. Тим-то й конкретну педагогіку Церкви треба завжди пов'язувати з її навчанням, а не відокремлювати. Тому і я повторюю з таким же переконанням, як і мій попередник: «Ні в чому не зменшувати спасенного Христового навчання, ані визначного прояву любові до душ»⁹².

З другого боку, справжня церковна педагогіка виявляє свій реалізм і свою мудрість лише тоді, коли своє завдання й відвагу показує в тому, що створює і дає підтримку людині в усіх тих умовах — психологічних, моральних і духовних, які необхідні для розуміння життєвої вартості моральних засад.

Немає сумніву, що до цих вартостей слід зарахувати витривалість і терпеливість, покору й силу духа, дитяче довір'я до Бога і Його ласки, часте звертання до молитви і часте приймання св. Тайни Євхаристії та Сповіді⁹³. Скріплені цим, християнські подружки зможуть відчутти той особливий вплив благодаті св. Тайни Подружжя, який вона має на реальне подружнє життя, а отже, й на їхню статевість. Дар Святого Духа, який подружки приймають і з ним співдіють, допомагає їм опанувати людську статевість згідно з Божим задумом і як ознаку єднальної та плідної любові Христа до Церкви.

Але в ці необхідні умови входить також і знання тілесності та ритмів плодючості. В цьому напрямі треба зробити все, щоб таке знання стало доступним для всіх подругів, найперше ж для молодих осіб, за посередництвом правильного, своєчасного і серйозного виховання, при співучасті подружніх пар, лікарів і знавців. А таке знання повинно спрямовуватись на виховання самокон-

тролю. Звідси й абсолютна потреба чесноти чистоти і повсякчасної вправи в ній. Чистота, згідно з християнським поглядом, цілком не означає відмовлення ані погорди до людської статевої. Вона означає швидше духовну силу, яка вміє захищати любов перед загрозами егоїзму й агресивності; вона вміє довести любов до її повного розвитку.

Павло VI, власне кажучи, став проповідником досвіду багатьох подружніх пар, коли з глибоким відчуттям і мудрістю писав у своїй енцикліці: «Немає сумніву, що панування над інстинктом, за посередництвом розуму й вільної волі, вимагає аскези, щоб почуттєві прояви подружнього життя відбувалися згідно з правильним ладом і, зокрема, щоб додержати періодичної стриманості. Але така дисциплінованість, властива подружній чистоті, є дуже далекою від того, щоб наносити шкоду подружній любові, бо ж вона надає їй вищої людської вартості. Вона вимагає невпинного зусилля, однак, завдяки своєму благодійному впливові, подруги в усю повноту розвивають свою особистість, збагачуючи духовні вартості. Вона вносить у сімейне життя овічі погоди духа і спокою та полегшує розв'язання інших труднощів. Вона сприяє уважності подругів, допомагає їм проганяти егоїзм — ворога дійсної любові, і поглиблює в них почуття відповідальності у виконанні їхніх обов'язків. Через неї батьки набувають здатність глибше й успішніше впливати на виховання дітей»⁹⁴.

Моральний шлях подругів

34. Правильне розуміння морального ладу, його вартостей і засад має завжди велике значення. А відповідальність зростає тоді, коли необхідно зважати на численні й важкі труднощі.

Власне тому, що моральний лад об'являє задум Бога-Творця, він не може бути для людини чимось

принизливим і безособовим. Навпаки, він відповідає найглибшим вимогам людини, створеної Богом, стає на службу повної людської природи з тією делікатною і зобов'язуючою любов'ю, яку сам Бог надихає, підтримує і веде кожне створіння до її щастя.

Але людина, яку покликано жити згідно з мудрим і любим задумом Божим — це буття історичне, яке розбудовується з дня на день своїми численними добровільними рішеннями: пізнає, любить і виконує моральне добро згідно з етапами росту.

Теж і подругів, у середовищі їх морального життя, покликається до невпинної мандрівки, в якій підтримує їх щире й діяльне бажання щораз краще пізнавати ті вартості, які Божий закон охороняє і поширює; також щире бажання, щоб ті вартості втілювати в конкретні рішення. Однак вони не можуть дивитися на той закон лише як на чистий ідеал, що здійснюється в майбутньому, але повинні вважати його за веління Господа Христа, щоб із завзяттям перемагати труднощі. «Тому так званий «закон градуальності», або ступеневий шлях, не можна ототожнювати з «градуальністю закону», начебто були різні ступені й різні форми заповіді в Божому законі для людей і різні ситуації. Усіх подругів, згідно з Божим задумом, закликається до святості в подружжі, тому це високе покликання постільки здійснюється, поскільки людська особа має здатність відповісти Божій заповіді, покладаючись на Божу ласку і на власну волю»⁹⁵. Таку ж позицію займає Церква: щоб подруги перш за все чітко визнали навчання (енцикліки) «Людського життя» за таке, яке впорядковує вживання їхньої статевої, та щоб вони зі щирістю зобов'язалися додержувати потрібних умов, дотримуючись цієї засади.

Така педагогіка, як це підкреслив Синод, охоплює все подружнє життя. Тому й завдання передавати життя повинно доповнюватись в загальному посланництві всього християнського життя: без Христа не можна дійти до

воскресіння. В такому суттєвому змісті стає зрозумілим, чому з сімейного життя не можна усувати жертви, але, навпаки, треба прийняти хрест, щоби подружня любов була глибшою і стала джерелом інтимної радості.

Такий спільний шлях вимагає призадуми, інформації, відповідного виховання священників, ченців і мирян, які трудяться на ниві сімейного душпастирства. Всі вони зможуть допомогти подругам на їхньому людському шляху, який бере до уваги гріх, щире зобов'язання додержувати моральний закон та служіння сповіді. Треба також мати на увазі й те, що в інтимність подружнього життя вплітаються бажання двох осіб, яких, однак, покликано до гармонійності в думках і поведінці. А воно вимагає немало терпеливості, симпатії й часу. У цьому відношенні особливо важливою є однастайність моральної і душпастирської думки священників. Такої єдності треба дбайливо шукати та її забезпечувати, щоби вірні не терпіли з приводу затривоженого сумління»⁹⁶.

Отже, шлях подругів стане легшим, якщо душпастирі й уся церковна громада будуть їм допомагати, ставлячись з пошаною до навчання Церкви і з довір'ям до Христової благодаті. Тоді вони навчатися віднаходити й розцінювати вартість визволення і поширення справжньої любові, яку дає Євангеліє і проявляє Господня заповідь.

Розбуджувати переконання і надавати конкретну допомогу

35. При наявності питання про регулювання народжуваності, церковна громада повинна сьогодні з належною увагою віднестись до наступного завдання: розбуджувати переконання і надавати конкретну допомогу всім тим, які бажають вести дійсно відповідальне життя батьків і матерів.

Церква виявляє задоволення, що в цьому відношенні наукові дослідження мають певні успіхи у докладному знанні ритмів жіночої плідності, тому спонукає до вирішального й більшого поширення таких навчань. Тож мусить вона з новою силою наполягати на відповідальності усіх — лікарів, знавців, сімейних порадників, вихователів, подружніх пар — щоб вони надавали успішну допомогу подругам в їхньому житті, шануючи спосіб і доцільність подружнього акту, що є його висловом. Це зобов'язує до того, щоб значно ширше, більш вирішально й систематично пізнавати, шанувати й застосовувати природні методи регулювання плідності⁹⁷.

Цінне свідчення можуть і повинні дати ті подруги, які осягнули зрілішу особисту відповідальність стосовно любові і життя за допомогою спільного зобов'язання до періодичної стриманості, як про це писав Павло VI: «Ім Господь дарує завдання, щоб видимою вчиняти людям святість і легкість того закону, який в'яже взаємну любов подругів та їхню співпрацю з любов'ю Бога, Творця людського життя»⁹⁸.

2) Виховання

Виховання — обов'язок батьків

36. Завдання виховання нерозривно пов'язується з покликанням подругів: бути учасниками творчого діла Бога, народжуючи в любові і задля любові нову особу. А вона має в собі покликання до росту й розвитку. Тому батьки намагаються у цьому допомагати, щоб вона могла жити повноцінним людським життям. На цьому наголошує II Ватиканський Собор: «Тому що батьки дали дітям життя, мають вони тяжкий обов'язок виховувати своїх дітей, отже їх треба визнати за найперших і найголовніших вихователів. А цей обов'язок є такої великої ваги, що там,

де його занедбується, ледве можна його чимось іншим замінити. Завданням батьків є створити таке сімейне середовище, оживлене любов'ю і пошаною до Бога і людей, яке сприяло б повноцінному індивідуальному й соціальному вихованню дітей. Тому сім'я є найпершою школою тих соціальних чеснот, яких потребує все суспільство»⁹⁹.

Виховний обов'язок батьків вважається *суттєвим*, бо ж він в'яжеться з передаванням людського життя; *первісним і першочерговим* по відношенню до виховного завдання інших задля винятковості взаємин любові, що існують між батьками й дітьми; *незамінним і невід'ємним*, тим-то й не можна його повністю доручити іншим, ані щоб інші його собі привласнювали.

Не можна забувати, що, крім цих характеристик, одним із основних елементів, який робить кваліфікованим виховне завдання батьків, є *батьківська і материнська любов*. У справі виховання має вона своє доповнення тоді, коли повним й досконалим є її служіння життю. Любов батьків з *джерела* стає *душею*, а отже, й тією *засадю*, яка дає натхнення усій конкретній виховній діяльності, збагачуючи її цінностями ласкавості, а це — найцінніший плід любові.

Виховання суттєвих вартостей людського життя

37. Хоча батьки сьогодні стикаються з труднощами у справі виховання, яка сьогодні є такою важкою, все ж таки вони повинні з довір'ям й впевнено виховувати дітей для суттєвих вартостей людського життя. Діти повинні виростати в слухній свободі щодо матеріальних дібр, приймаючи стиль звичайного й вимогливого до себе життя, гаразд у тому переконанні, що «вартість людини є більше в тому, чим вона є, а не у тому, що має»¹⁰⁰.

В тому суспільстві, яким потрясають і яке розбивають напруження і конфлікти, спричинені нагальними ударами поміж усілякими індивідуалізмами й егоїзмами, діти повинні збагатитися почуттям дійсної справедливості, бо тільки вона веде до пошани особистої гідності кожного, але також, і то ще більше, до почуття справжньої любові, як, наприклад, щире піклування і безкорисливе служіння іншим, зокрема жубогішим і потребуючим. Родина є першою основною школою громадськості, тією спільнотою любові, яка в самовідданості знаходить закон та дороговказ. Самовідданість надихає подругів взаємною любов'ю, що стає зразком і засадою самовідданості, яка повинна виявлятися у взаєминах між братами-сестрами й різними поколіннями, що разом живуть у сім'ї. Оце спілкування й участь у повсякденному житті своєї оселі, в радісних і важких моментах, становить конкретну і успішну педагогіку активного, відповідального й плідного впровадження дітей у всебічне життя суспільства.

Виховання любові як самовідданості становить також і необхідну передумову для батьків, які покликані до того, щоб дати дітям ясне і делікатне *статеве виховання*. За наявності тієї культури, яка, здебільшого, робить «банальною» людську статевість, бо ж пояснює її і живе нею на звужений і збіднілий лад, виховне служіння батьків з рішучістю повинно до того спрямовуватись, щоб існувала справді правильна статева культура. Бо статевість є цінністю всієї людської особи — тіла, почуттів і душі — і найглибше своє значення виявляє в тому, що веде особу до самовідданості в любові.

Статеве виховання — основне право й обов'язок батьків — повинно завжди проходити під їхнім дбайливим наглядом чи то вдома, чи в виховних осередках, які вони особисто вибрали та їх контролюють. У цьому напрямі Церква підтверджує допоміжні закони, яких повинна дотримуватись та школа, що співпрацює у статевому вихованні, достосовуючись до духа, яким живуть батьки.

В цьому суттєвому змісті аж ніяк не можна зректися *виховання чистоти* — тієї чесноти, яка допомагає розвивати дійсну зрілість особи і дає їй здатність шанувати і збагачувати «шлюбне значення» тіла. Тож і християнські батьки, розрізняючи знаки Божого покликання, будуть докладати багато зусиль та уваги вихованню дівочої цнотливості — найвищої форми тієї самовідданості, яка становить, власне кажучи, сенс людської статевої.

З огляду на тісний зв'язок, який існує між статевими величинами особи й етичними вартостями, виховне завдання повинно вести дітей до того, щоб вони пізнали й шанували моральні засади як потрібну й цінну запоруку відповідального зросту людської особистості та статевої.

Тому Церква рішуче відкидає певні форми статевої інформації, яка не має зв'язку з моральними засадами і є дуже поширеною. А це не було б чимсь іншим, як стимулом, який приводить до втрати спокою, — уже в роки невинності, відкриваючи шлях для згіршення.

Виховне завдання і св. Тайна Подружжя

38. Виховне завдання християнських батьків, як ми вже сказали, ґрунтується на їхній участі у творчому ділі Бога. Новим й особливим його джерелом є св. Тайна Подружжя, коли вони посвячуються для справи християнського виховання дітей. І це все закликає їх до участі в тій самій владі та в тій самій любові Бога Отця і Пастиря Христа, а також до материнської любові Церкви. Вона збагачує їх мудрість порадою, мужністю й усілякими іншими дарами Святого Духа.

Від св. Тайни Подружжя виховне завдання приймає гідність і покликання, що стає дійсним і справжнім «служінням» Церкви, яка незмінно займається проблемою виховання своїх вірних. Таким же великим і світлим є

виховне служіння християнських батьків. Св. Тома не вагається порівнювати його зі служінням священиків: «Дехто розвиває і зберігає духовне життя єдино духовним служінням, і це належить до св. Тайни *Священства*; інші це роблять одночасно по відношенню до тілесного й духовного життя, і це стається у св. Тайні *Подружжя*, в якому чоловік та жінка лучаться, щоб народжувати потомство і виховувати його для Бога»¹⁰¹.

Живе і чуйне почуття отриманого зі св. Тайною Подружжя завдання допоможе християнським батькам стояти на службі виховання дітей з великою щирістю й довір'ям, одночасно ж і з почуттям відповідальності перед Богом, який їх кличе й посилає, щоб вони розбудовували Церкву в дітях. Так ото сім'я хрещених, яких Боже слово й св. Тайна скликає, немов домашню Церкву, стає, як ота велика Церква, Вчителькою і Матір'ю.

Перший досвід Церкви

39. Виховне завдання вимагає того, щоб християнські батьки подали дітям увесь той зміст, який потрібний для поступового дозрівання їхньої особистості з огляду християнського й церковного. Тож будуть вони дбайливо йти по вищезгаданій виховній лінії, аби показати дітям, до якої глибини значення можуть довести віра і любов Ісуса Христа. Крім того, усвідомлення, що Господь доручає їм виховувати дітей у християнському дусі, буде підтримувати батьків у їхньому завданні закріплювати в душах дітей дар Божої ласки.

II Ватиканський Собор так уточнює зміст християнського виховання: «Воно не тільки охоплює властиву людській особі зрілість, але має на увазі головню те, щоби християни, поступово заучуючи таїнства спасіння, щораз краще усвідомлювали прийнятий дар віри, щоб навчились почитати Бога Отця в дусі й правді (див.

Ів. 4, 23), передусім в літургійних чинностях, щоб могли достосувати своє життя відповідно до вимог нової людини й вести його в праведності й святості правди (Еф. 4, 22-24), бо лише так вони дійдуть до звершеності мужа й до міри зросту повноти Христа (див. Еф. 4, 13) і спричиняться до будування Його таїнственного Тіла. Крім того, нехай вони, усвідомивши своє покликання, привчаться давати свідчення тієї надії, яка в них є (див. I Пт. 3, 15), і пожвавити внутрішнє піднесення християн у світі»¹⁰².

Також Синод, приймаючи і розвиваючи головні положення Собору, показав виховне завдання християнської сім'ї як правдиве служіння, за посередництвом якого передається Євангеліє, а саме життя родини стає шляхом віри і, певною мірою, початком християнського навчання та школою Христового послідовництва. «В сім'ї, яка усвідомлює такий дар, — як писав Павло VI, — усі члени голосять Євангеліє і приймають Благовість»¹⁰³.

Завдяки цьому виховному служінню і за посередництвом свідчення життям, батьки є для дітей першими ознайомлювачами з Євангелієм. І навіть ще більше: коли вони моляться разом з дітьми і разом віддаються читанню Божого слова, вони вводять їх у Христове Тіло — євхаристійне і церковне — за допомогою початкового християнського навчання, а отже, стають в усю повноту батьками, не тільки батьками тілесного життя, але й того, яке, за посередництвом оновлюючого Духа, випливає з Христа і з Христового воскресіння.

А щоб християнські батьки могли гідно виконати своє виховне завдання, отці Синоду висловили побажання підготувати відповідний текст «*Катехизму для сім'ї*»: ясний, короткий і такий, щоб усі з легкістю могли його завчити. Палко закликалося Єпископські Конференції, щоб вони зобов'язалися створити такий катехизм.

Взаємини з іншими виховними силами

40. Сім'я є найпершою, хоч і не єдиною і не виключно виховною спільнотою. Вже й громадські та церковні якості людини вимагають і провадять до якоїсь ширшої та більш диференційованої установи, яка була б результатом упорядкованої співпраці різних виховних сил. Усі ці сили потрібні, хоча кожна з них може й повинна виступати з властивою собі компетентністю і вкладом¹⁰⁴.

Тому виховне завдання християнської сім'ї займає важливе місце в сукупності душпастирства. А це вносить нову форму співпраці між батьками і християнськими громадами, між всілякими виховними групами й душпастирями. В цьому напрямі оновлення католицька школа повинна звернути увагу зокрема на батьків учнів і створення досконалої спільноти.

Батькам потрібно забезпечити безумовне право вибору такого виховання, яке є згідне з вірою їхньої релігії.

Держава і Церква зобов'язані надати сім'ям можливу допомогу, щоб вони могли задовільно виконати своє завдання. Тому Церква і держава повинні творити й розвивати ті установи й ту діяльність, яких сім'ї слушно вимагають. Така допомога повинна бути пропорційною до потреб сім'ї. Тож усі ті, які в суспільстві є керівниками шкіл, ніколи не повинні забувати, що сам Бог установив батьків найпершими і головними вихователями дітей та що ці їхні права в усю повноту є невід'ємні.

Але, як доповнення права, накладаються на батьків важкі завдання: встановлювати глибокі, сердечні і почуттєві взаємини з учителями і керівниками шкіл.

Якщо у школах вивчаються суперечні християнству ідеології, то сім'я — разом з іншими сім'ями, по змозі за посередництвом сімейних товариств — повинна з усіх сил, з усією мудрістю допомагати молоді, щоб вона не віддалялася від віри. В цьому випадку сім'я має потребу

в окремій допомозі з боку душпастирів, які не повинні забувати, що батьки мають невід'ємне право доручати своїх дітей церковній громаді.

Багатогранне служіння життю

41. Плідна подружня любов має свій вияв у служінні життю з його різновидами, серед яких народження і виховання є безпосередніми, властивими і невід'ємними частинами. В дійсності кожний акт правдивої любові до людини засвідчує і вдосконалює духовну плідність сім'ї, вона ж бо є слухняна глибокому внутрішньому динамізмові любові як самовідданості іншим.

Такий погляд, що всіх збагачує вартостями й обов'язками, даватиме натхнення, зокрема тому подружжю, яке зазнає фізичної неплідності.

Християнські сім'ї, які з вірою визнають, що всі люди є дітьми спільного їм Отця Небесного, великодушно виходитимуть з допомогою дітям інших сімей, надаючи їм підтримку й виявляючи любов не як чужі, але як члени одної Божої сім'ї. Так християнські батьки зможуть поширити свою любов поза зв'язки тіла і крові, зміцнюючи ті вузли, які коріняться в душі й розвиваються в конкретному служінні дітям інших сімей, яким іноді не вистачає найнеобхідніших речей.

Християнські сім'ї матимуть більшу життєву готовність з довірливістю адаптувати дітей, які втратили батьків або ж вони їх покинули. Оті діти, знову відчувши сімейне тепло, зможуть переживати усяке й передбачливе батьківство Боже, яке засвідчують християнські батьки. Так вони зможуть зростати з довір'ям до життя, а вся сім'я збагатиться духовними вартостями значно ширшого братерства.

Плідність сім'ї повинна пізнати свою невпинну «творчість» — чудовий плід Божого Духа, який широко відчиняє

очі серця, щоб відкрити нові потреби і страждання нашого суспільства. В цих рамках перед сім'єю — дуже розлоге поле діяльності. Бо сьогодні більше тривожить явище покинутих дітей, як суспільно-культурне відокремлення, що завдає сильного удару похилим віком, хворим, калікам, наркоманам, колишнім в'язням і т. д.

Таким чином, вельми розширюється кругозір батьківства і материнства християнської сім'ї: їхня, духом запліднена любов, приймає виклик від них та й інших наполегливих справ наших часів. Господь Ісус, з сім'ями і через них, і далі «милосердиться» над масами народу.

В. УЧАСТЬ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сім'я — найперша життєва клітина суспільства

42. «Зваживши, що Творець усіх речей установив подружжя початком й основою людського суспільства», сім'я стала «найпершою життєвою клітиною суспільства»¹⁰⁵.

Сім'я має життєві органічні зв'язки з суспільством, вона ж бо є основою і його невинним живленням за посередництвом свого завдання служити життю. Власне в сім'ї народжуються громадяни і в сім'ї вони отримують першу школу тих суспільних чеснот, які є душею життя і розвитку того суспільства.

Так сім'я, завдяки своїй природі й покликанию, є далекою від того, щоб замикатись у собі, але відкривається для інших сімей і для суспільства, виконуючи своє спільне завдання.

Життя сім'ї як досвід спілкування й учасництва

43. Досвід спілкування й учасництва, який повинен бути притаманною рисою щоденного життя сім'ї, являє собою перший і основний вклад у суспільство.

Взаємини між членами сімейної спільноти беруть натхнення і керуються законом «безкорисливості», яка, шануючи в усіх і в кожного зокрема гідність особи як єдину основу вартості, стає щирою гостинністю, зустріччю й діалогом, безкорисливою готовністю, великодушним служінням і глибокою солідарністю.

Так і сприяння дійсному й зрілому спілкуванню осіб у сім'ї стає першою та незамінною школою соціальності, прикладом і стимулом до ширших громадських взаємин під знаком пошани, справедливості, діалогу й любові.

Таким чином, як це нагадують отці Синоду, сім'я становить вроджене місце і найуспішніший засіб для створення гуманного суспільства. Сім'я, на первісний і глибокий лад, співпрацює в будові світу, роблячи можливим дійсно людське життя і, головню, захищаючи та передаючи чесноти й «цінності». В сім'ї, як зазначає II Ватиканський Собор, «різні покоління зустрічаються з собою і взаємно собі допомагають, щоб набути повнішу людську мудрість й узгіднити права осіб з іншими вимогами суспільного життя»¹⁰⁶.

Послідовно, при наявності суспільства, якому дедалі більше загрожує безособовість і масовість, а отже, негуманність і втрата людяності з негативними наслідками багатьох форм «утечі» — як, наприклад, алкоголізм, наркоманія і навіть тероризм — сім'я ще й сьогодні має і вивільнює з себе надзвичайну енергію, спроможну вирвати людину з анонімності, втримати в ній свідомість її особистої гідності, збагатити її глибокою гуманністю і включити її, активно та зі своєю винятковістю і неповторністю, у плетиво суспільства.

Соціально-політичне завдання

44. Безумовно, суспільне завдання сім'ї не може обмежитися народжуваністю та вихованням, хоч це є її найперший і незамінний спосіб вияву.

Тому сім'ї, окремі чи збірні, можуть і повинні віддатися справі багатогранного суспільного служіння, головню на користь убогих і взагалі всіх тих осіб та ситуацій, яких державна влада неспроможна досягти своїми забезпечувальними й допомогливими організаціями.

Суспільний вклад сім'ї має свою особливість, яка домагається, щоб її краще пізнати та з більшою рішучістю сприяти, головню тоді, коли підростають діти, охоплюючи по змозі всіх членів¹⁰⁷.

Зокрема потрібно підкреслити те, що в нашому суспільстві дедалі більшого значення набуває гостинність в усіх своїх формах: від того, щоб відчинити двері свого дому, і ще більше — свого серця, для потреб братів, до конкретного зобов'язання, щоб кожну сім'ю забезпечити житлом як природним середовищем, що зберігає сім'ю і дає їй зріст. Головню християнська сім'я до того покликана, щоб вислухати доручення Апостола: «Спомагайте і дбайте про гостинність»¹⁰⁸, а отже, наслідуючи приклад і поділяючи Христову любов, приймати потребуєчого брата: «Хто напоїть, як учня, одного з цих малих тільки кухликом холодної водиці, істинно кажу вам, той не втратить своєї нагороди»¹⁰⁹.

Суспільне завдання сім'ї покликане теж і до того, щоб виявитися у формі *політичної діяльності*, а саме: сім'ї повинні найперше подбати про те, щоб державні закони й інституції не лише не ображали, але й підтримували і позитивно захищали права й обов'язки сім'ї. Тому в сім'ях повинна зростати свідомість, що вони є «протагоністами» так званої «сімейної політики» і несуть відповідальність за перетворення суспільства. Інакше сім'ї стануть першими жертвами того лиха, до якого

вони хіба що з байдужістю приглядалися. Тому й заклик ІІ Ватиканського Собору до подолання індивідуалістичної етики має значення також і для сім'ї як такої¹¹⁰.

Суспільство на службі сім'ї

45. Тісний зв'язок між сім'єю і суспільством, як цього вимагає відкритість й участь сім'ї в суспільстві та його розвитку, ставить вимогу суспільству, щоб воно не занедбувало свого основного завдання: шанувати сім'ю та їй допомагати.

Безумовно, сім'я й суспільство відіграють додаткову роль в захисті та збільшенні добра усіх людей і кожної людини зокрема. Однак суспільство і, головню, держава повинні визнати, що сім'я — це «спільнота, яка користує з власного і первісного права»¹¹¹; отже, вона в своїх взаєминах з сім'єю має важкий обов'язок: дотримуватися засади доповнювання.

На основі такої засади держава не може і не повинна забирати в сімей тих завдань, які вони можуть однаково добре виконати самі чи в добровільно створених товариствах, але повинна позитивно сприяти і якнайбільше допомагати відповідальним починанням сімей. Державна влада, яка переконана в тому, що добро сім'ї становить необхідну і невід'ємну вартість громади, повинна зробити все можливе, щоб сім'ям забезпечити усі ті допомоги — економічні, соціальні, виховні, політичні й культурні, яких вони потребують, щоби по-людському полагодити всі свої обов'язки.

Хартія прав сім'ї

46. В підтримці й розвитку ідеал взаємодії між сім'єю й суспільством часто, і то дуже серйозно, протиставляється дійсності відмежування чи навіть конфронтації.

Бо в дійсності, як це незмінно проголошує Синод, ситуація, в якій перебуває дуже багато сімей у різних країнах, є дуже проблематичною чи просто цілком негативною: інституції й закони не знають несправедливості ані порушення прав сім'ї і навіть людської особи; суспільство аж ніяк не захищає інтереси сім'ї, але насильно порушує її вартості та її основні вимоги. Так і сім'я, що, згідно з Божим задумом, є основною клітиною суспільства, суб'єктом прав й обов'язків — перше, ніж держава чи якась інша спільнота — стає жертвою суспільства, зволікання й повільної допомоги, а навіть ще більше — це очевидна несправедливість.

Тому Церква явно та з усією мужністю захищає права сім'ї перед нестерпною узурпацією суспільства і держави. А отці Синоду нагадують права сім'ї:

- на існування і розвиток, а саме: право кожної людини, зокрема убогої, на заснування сім'ї й на потрібні для її утримання засоби;

- на виконання своїх обов'язків щодо передавання життя і виховання дітей;

- на інтимність подружнього й сімейного життя;

- на стабільність подружньої злуки й установи;

- на визнання і поширювання правд власної віри;

- на виховання дітей згідно з власними традиціями і релігійно-культурними цінностями, з потрібними засобами й установами;

- на фізичне, соціальне, політичне й економічне забезпечення, зокрема вбогих і хворих;

- на відповідне житло, в якому сім'я може вести пристойне життя;

- на право вислову і репрезентації в громадській, економічній, соціальній і культурній ділянках перед владою й підрядними інстанціями чи то безпосередньо, чи за посередництвом товариств;

- на організування товариств разом з іншими сім'ями й інституціями, щоб відповідно і дбайливо виконати своє завдання;

— на захист малолітніх за допомогою відповідних інституцій і законодавства, щоб їх охороняти перед шкідливими ліками, порнографією, алкоголізмом тощо;

— на пристойну розвагу, яка сприяла б також сімейним цінностям;

— на право похилих віком вести гідне життя та з гідністю вмерти;

— на право емігрувати разом з сім'єю, щоб знайти краще життя¹¹².

— Свята Столиця, приймаючи виразне домагання Синоду, подбає про те, щоб поглибити такі поради й укласти «хартію прав сім'ї» та пред'явити її зацікавленим у цьому інстанціям і владі.

Благодать і відповідальність християнської сім'ї

47. Властиве кожній сім'ї суспільне завдання, за новим і первісним правом, належить християнській сім'ї, яка засновується на св. Тайні Подружжя. Свята Тайна, приймаючи людську дійсність подружньої любові в усіх складних обставинах, робить здатними і зобов'язує християнських подругів-батьків жити покликанням мирян, а отже, «шукати Царства Божого, полагоджуючи тимчасові речі по-Божому»¹¹³.

В оте царське посланництво або служіння входить соціально-політичне завдання, в якому християнські подруги беруть участь завдяки св. Тайні Подружжя, приймаючи одночасно заповідь, від якої не можуть ухилитися, і благодать, яка їх підтримує і спонукує.

Так християнську сім'ю до того покликається, щоб вона усім давала свідчення про великодушну й безкорисливу відданість суспільним питанням, застосовуючи засаду «надання першості» убогим і незабезпеченим. Тому вона, зробивши поступ у наслідуванні Господа за

посередництвом особливого уподобання в усіх убогих, повинна мати серце зокрема до голодних, потребуючих, похилих віком, хворих, наркоманів і безсімейних.

За новий міжнародний лад

48. При наявності різних соціальних питань, притаманною рисою яких є світові масштаби, сім'я мусить на цілком новий лад поширити своє завдання в напрямі розвитку суспільства. Це стосується також співпраці у творенні нового міжнародного ладу, бо тільки у світовій солідарності можна долати і розв'язувати величезні й драматичні проблеми справедливості у світі, свободи народів і миру людства.

Духовне спілкування християнських сімей, що криється у спільній вірі, надії і животворній любові, становить ту внутрішню наснагу, яка зроджує, поширює і розвиває справедливість, злагоду, братерство і мир між людьми. Християнська сім'я, ота «мала Церква», покликана бути подібною до «великої Церкви», стати знаменом єдності для світу, щоб цим виконати своє пророче завдання: свідчити Царство і мир Христа, до якого крокує увесь світ.

Християнські сім'ї можуть це виконати або за посередництвом виховної діяльності, показуючи дітям зразок життя, що спирається на вартості правди, свободи, справедливості й любові, або активно й відповідально зобов'язавшись в дійсно людському рості суспільства і його установ, або ж підтримуючи на різні способи ті товариства, які спеціально віддаються питанням міжнародного ладу.

Г. УЧАСТЬ У ЖИТТІ ТА МІСІЇ ЦЕРКВИ

Сім'я у таїнстві Церкви

49. Серед основних завдань християнської сім'ї слід виділити церковні завдання, а саме: вона є на служінні розбудови Царства Божого в історії за посередництвом участі в житті та місії Церкви.

Щоб краще зрозуміти основи, зміст і властиві риси участі, треба поглибити ті багатогранні й глибокі зв'язки, які еднають Церкву з християнською сім'єю; а ця остання є «мініатюрною Церквою» — домашньою Церквою¹¹⁴, яка здійснює на свій лад те, що сім'я стає живим образом таїнства самої ж Церкви.

Бо Церква, насамперед, — це та Мати, що народжує, виховує і будує християнську сім'ю, розгортаючи відносно неї діяльність тієї спасенної місії, яку вона прийняла від Господа. Церква, проповідуючи Боже слово, об'являє християнській сім'ї її тотожність — те, чим вона є і повинна бути згідно з Господнім задумом. Церква збагачує та скріплює християнську родину Христовою благодаттю, щоб її освятити на славу Отця. Церква, раз у раз проголошуючи нову заповідь любові, оживлює і веде християнську сім'ю до служіння любові, щоб вона наслідувала й оживляла ту любов відданості й посвяти, яку Господь Ісус має до всього людства.

А християнська сім'я й собі такою мірою вкладається у таїнство Церкви, що на свій лад стає учасницею місії свого власного спасіння. Християнське подружжя і батьки, завдяки святій тайні, «у своєму стані життя й у своєму завданні мають властивий собі дар серед Божого народу»¹¹⁵. Тому вони не тільки «приймають» любов Христа і стають «спасенною» спільнотою, але також їх закликається «передавати» братам ту саму любов Христа й отак ставати «спасенною» громадою. Хрис-

тиянська сім'я, будучи плодом і знаком надприродної плідності Церкви, стає символом, свідченням й учасницею у материнстві Церкви¹¹⁶.

Властиве і первісне завдання Церкви

50. Християнську сім'ю закликається до живої й відповідальної участі в місії Церкви: вона, у своєму бутті й діянні, оскільки знаходиться *найближче до спілкування життя і любові*, віддає себе служінню Церкві й суспільству.

Якщо християнська сім'я є тією спільнотою, яку з'єднав й оновив Христос за допомогою віри і святих тайн, то її участь в місії Церкви повинна здійснюватися *згідно з властивостями спільноти*, отже, разом: подружжя, оскільки *дві особи*, батьки й діти, *оскільки сім'я*, повинні жити служінням Церкві й світові; повинні вони бути в вірі «одним серцем й однією душею»¹¹⁷, завдяки тому спільному апостольському духові, який їх оживляє, і тій співпраці, що їх зобов'язує в справі служіння народові.

Врешті, християнська сім'я розбудовує Царство Боже в історії за допомогою тієї ж повсякденної дійсності, яку бере до уваги і є ознакою *умов її життя*. Так, тоді *подружжя й сімейна любов* — в якій існує надзвичайне багатство вартостей і вимог суцільності, єдності, вірності й плідності¹¹⁸ — є тим, що здійснює участь християнської сім'ї у пророчій, священничій і царській місії Христа і Його Церкви. Любов і життя становлять, отже, ядро того спасенного посланництва християнської сім'ї у Церкві й для Церкви.

Це нагадує II Ватиканський Собор, пишучи: «Сім'я з великодушністю буде ділитися своїми духовними добрами з іншими сім'ями. Тому християнська сім'я, що народжується в подружжі, яке є образом й участю в со-

юзі любові між Христом і Церквою, усім буде унаочнювати живу присутність Спасителя у світі та справжню сутність Церкви: чи то своєю любов'ю великодушну плідність, єдність і вірність подругів, а чи й щирою співпрацею усіх її членів»¹¹⁹.

Після того, як визначимо аспекти участі християнської сім'ї в місії Церкви, потрібно відразу з'ясувати її *зміст у потрійному й об'єднувальному відношенні до Ісуса Христа: Пророка, Священника і Царя*. Тому й християнську сім'ю треба показати як:

- 1) спільноту віруючих, які голосять Євангеліє;
- 2) спільноту в діалозі з Богом;
- 3) спільноту, яка служить людині.

1) ХРИСТІЯНСЬКА СІМ'Я — СПІЛЬНОТА ВІРУЮЧИХ, ЯКІ ГОЛОСЯТЬ ЄВАНГЕЛІЄ

Відкриття віри і подив Божого задуму щодо сім'ї

51. *Християнська сім'я, учасниця життя й місії Церкви, яка побожно слухає Боже слово і голосить його з непохитним довір'ям*¹²⁰, *живе своїм пророчим завданням, приймаючи та звіщаючи Боже слово*. Так вона щодня стає дедалі більше тією спільнотою, яка вірує і голосить Євангеліє.

Також у християнських подругів і батьків вимагається послухності вірі¹²¹. Їх покликано прийняти слово Господнє, яке їм об'являє Добру Новину їхнього подружнього й сімейного життя. Бо лише у вірі вони спроможні відкрити і бути вдячними за ту гідність, до якої Бог хотів піднести подружжя і сім'ю, роблячи їх знаком і місцем любові між Богом і людьми: між Ісусом Христом і Церквою — його нареченою.

Вже саме приготування до християнського подружжя вважається шляхом до віри, бо ставиться його як привілейовану нагоду для того, щоб наречені відкрили й поглибили ту віру, яку прийняли у Хрещенні.

Основним моментом віри подругів є служіння св. Тайні Подружжя, що в глибині своєї істоти — у Церкві є проголошенням Доброї Новини про подружню любов. А ним є слово Боже, що «об'являє» і «здійснює» розумний задум Божий стосовно подругів, яких впроваджується в таїнственну і реальну участь у любові того ж Бога до людей. Якщо служіння св. Тайні Подружжя є проголошенням слова Божого усім вірним, то воно повинно бути теж і «визнанням віри» у Церкві та з Церквою — спільнотою віруючих.

Таке визнання вимагає дальшого свого існування протягом життя подругів і сім'ї. Бо Бог, який покликав їх «до» подружжя, далі кличе їх «у» подружжі¹²². Бог об'являється їм за посередництвом і через факти, проблеми, труднощі, події повсякденного існування, встановлюючи їм конкретні «вимоги» їхньої участі в Христовій любові до Церкви по відношенню до окремих ситуацій сімейних, суспільних і церковних — в яких вони перебувають.

Відкриття і послух Божому задумові повинні відбуватися «разом» у подружній і сімейній спільноті власне через досвід людської любові, яку переживається у Христовому Дусі в подружжі: між батьками й дітьми.

Тому, як велика Церква, так і мала домашня Церква потребують невпинно і наполегливо голосити Євангеліє. Звідси й впливає їхній обов'язок повсякчасного виховання у вірі.

Служіння християнської сім'ї Євангелію

52. В силу того, як християнська сім'я приймає Євангеліє й дозріває у вірі, стає вона тією спільнотою, яка голосить Євангеліє. Знову послухаймо Павла VI: «Сім'я, як Церква, повинна бути тим простором, в якому передається Євангеліє і з якого Євангеліє випромінюється. Отже, в затишку тієї сім'ї, яка усвідомлює це завдання, всі її члени голосять Євангеліє і приймають Євангельську благовість. Батьки не тільки передають дітям Євангеліє, але можуть прийняти від них глибоке переживання того ж Євангелія. Така сім'я стає благовісницею для багатьох інших сімей і середовищ, в які вона вкладається»¹²³.

Згідно з Синодом, який повторив заклик, що його я висловив у Пуебло, майбутнє віщення Євангелія великою мірою залежатиме від домашньої Церкви¹²⁴. Ця апостольська місія сім'ї коріниться у Хрещенні й набуває нової наснаги від благодаті св. Тайни Подружжя, щоб передавати віру, щоб освячувати і перетворювати теперішнє суспільство згідно з задумом Божим.

Християнська сім'я, особливо сьогодні, має особливе покликання: бути свідком пасхального союзу Христа за посередництвом невинного випромінювання радості любові й упевненої надії, яку вона повинна проголошувати: «Християнська сім'я сильним голосом проголошує чесноти, наявні в Божому Царстві, і надію на щасливе життя»¹²⁵.

Абсолютна потреба сімейної катехизації виявляється з великою силою в особливих ситуаціях, які Церква, на жаль, реєструє в різних місцях. «Там, де антирелігійне законодавство вимагає навіть припинити виховання у вірі, там, де поширене безвір'я робить неможливим зріст релігії, то та, сказати б, домашня Церква залишається єдиним катехитичним середовищем, в якому діти й молодь повинні брати безпосередню участь»¹²⁶.

Церковне служіння

53. Служіння християнських батьків Євангелію є первісне і незмінне. Воно має риси, притаманні життю тієї сім'ї, в яку вплітається любов, простодушність, конкретність і повсякденне свідчення¹²⁷.

Сім'я повинна виховувати дітей для життя так, щоб кожне з них повністю виконало своє завдання згідно з тим покликанням, яке дістало від Бога. Бо сім'я, що відкривається для вищих вартостей, яка служить братам у радості, яка з великодушною вірністю виконує свої завдання, свідомо своєї повсякденної участі у славному Хресті Христовому, стає найпершою семінарією покликання до життя посвяти для Божого Царства.

Служіння батьків Благовісті й катехизації повинно супроводжувати життя дітей також у роках їхнього дозрівання і молодості, коли вони, як це часто буває, заперечують чи просто відкидають християнську віру, яку прийняли в перших роках їхнього життя. Як у Церкві справу голошення Євангелія не відокремлюється від терпіння апостола, так і в християнській сім'ї батьки повинні з відвагою і щирістю допомагати долати ті труднощі в служінні Благовісті, з якими стикаються їхні діти.

Не слід забувати, що те служіння, яке християнські подруги й батьки виконують на користь Євангелія, у своїй сутності є церковне, тобто вкладається в суттєвий зміст усієї Церкви, тієї спільноти, що приймає Благовість та її передає. Служіння Благовісті й катехизації в домашній Церкві, оскільки воно коріниться і походить від єдиної місії Церкви й спрямовується на будівництво Тіла Христового¹²⁸, повинно перебувати в тісній злуці й повинно, з почуттям відповідальності, узгоджуватися з усіма іншими служіннями Благовісті й катехизації, що є наявними і чинними в церковній громаді чи то єпархіяльній, чи парафіяльній.

Проповідувати Євангеліє усім мирянам

54. Властивою ознакою проповідування Євангелія є універсальність без кордонів. В середині оживляє його місіонерський запал, це ж бо відповідь на виразне і непомильне доручення Христове: «Ідіть же по всьому світу та проповідуйте Євангеліє всякому творінню»¹²⁹.

Це католицьке місіонерське доручення є також у вірі й євангельській місії християнської сім'ї. Свята Тайна Подружжя приймає і знову виявляє те завдання, яке коріниться в Хрещенні й Миропомазанні: захищати й поширювати віру¹³⁰. Християнське подружжя і батьків вона робить Христовими свідками «аж до краю землі»¹³¹ — дійсними і справжніми «місіонерами» любові й життя.

Уже всередині сім'ї можна розгортати певний вид місіонерської діяльності. А це відбувається тоді, коли хтось з її членів не має віри або не живе з нею послідовно. В такому випадку подруги повинні дати йому живе свідчення своєї віри, що буде спонукувати й підтримувати на шляху до повної згоди з Христом Спасителем¹³².

Домашня Церква, уже в своєму нутрі оживлена місіонерським духом, покликана до того, щоб стати промінним знаменням присутності Христа і Його любові також і для «далеких», для тих сімей, які ще не вірують, і навіть для тих християнських сімей, які вже більше не живуть згідно з прийнятою вірою. Вона покликана, щоб «своїм» прикладом і своїм свідченням «освітлювати» тих, які «шукають правду»¹³³.

Як уже на світанку християнства подружня пара, Акил і Прискилла, виступали місіонерами¹³⁴, так нині Церква невпинно засвідчує свою новизну й розквіт наявністю тих християнських подружніх пар і сімей, що, принаймні в певному періоді часу, вибираються до місійних країн голосити Євангеліє, служачи людині любов'ю Ісуса Христа.

Християнські сім'ї вносять особливий вклад у місійну справу Церкви, плекаючи місійні покликання серед своїх синів та дочок¹³⁵, в загальному: за допомогою виховання, «що вже з молодості дає їхнім дітям готовність визнати Божу любов до всіх людей»¹³⁶.

2) Християнська сім'я — спільнота діалогу з Богом

Домашній храм Церкви

54. Проповідування Євангелія та приймання його з вірою досягають своєї повноти в служінні святій тайні. Церква, громада віруючих, яка голосить Євангеліє, є також спільністю священників, тобто має гідність і владу Найвищого Священника Христа в Новому й Вічному Завіті¹³⁷.

Також християнська сім'я включається у Церкву: за посередництвом подружжя, з якого приймає поживу; її невпинно оживлює Господь Ісус, і це Він покликав її та зобов'язав до діалогу з Богом за посередництвом життя святими тайнами — жертвоприношенням власного життя і молитви.

І це є тим *священничим завданням*, яке християнська сім'я може і повинна виконувати разом з усією Церквою серед повсякденної дійсності подружнього й сімейного життя. Таким чином, християнську сім'ю *закликається до самоосвячування й освячування церковної громади й світу.*

Подружжя — тайна взаємоосвячення і богочитання

56. Власним джерелом і первісним засобом освячення є для християнських подруж св. Тайна Подружжя, що приймає та розрізняє освячуючу ласку Хрещення. Завдяки таїнству смерті і воскресіння Христа подружня любов очищується й освячується: «Господь зволив оздоровити й піднести цю любов особливим даром ласки і любові»¹³⁸.

Цей дар Ісуса Христа не вичерпується служінням св. Тайні Подружжя, але супроводить подругів протягом усього їхнього існування. Це виразно нагадує II Ватиканський Собор, коли каже, що Ісус Христос «перебуває з ними, щоб, як Він полюбив Церкву й віддав себе за неї, так щоб і подруги взаємно себе любили із самовідданістю і повсякчасною вірністю... Тому християнські подруги скріплюються і немовби посвячуються окремо святою тайною, щоб гідно виконати обов'язки свого стану. Якщо вони, завдяки цій святій тайні, виконують своє подружнє і сімейне завдання, то їх пронизує Христовий Дух, а все їхнє життя охоплює віра, надія і любов; тому вони намагаються досягнути щораз то більше самовдосконалення, а отже, стають учасниками слави Божої»¹³⁹.

Загальне покликання до святості звертається теж і до християнських подружніх пар та батьків: їм вона визначається святою тайною, яку дається і водночас переводиться в конкретну реальність вимог їхнього подружнього й сімейного існування¹⁴⁰. З цього народжується благодать і вимога правдивої й глибокої *подружньо-сімейної духовності*, яка черпає натхнення з мотивів сотворення, Христа, Воскресіння і того знаку, на якому Синод багаторазово зупиняється.

Християнське подружжя, як усі святі тайни, що «спрямовуються на освячення людей, на будовання Тіла

Христового і, врешті, на богочитання»¹⁴¹, саме собою є літургічним актом звеличення Бога в Ісусі Христі й у Церкві. Християнські подруги, приймаючи цю св. тайну, складають свою подяку Богові за той величний дар, який їм дається, щоб у своєму подружньо-сімейному існуванні вони могли оживлювати, власне кажучи, любов Бога до людей і Господа Ісуса до його нареченої — Церкви.

Як із святої тайни подруги приймають дар й обов'язок жити щодня тим освяченням, так з тієї ж святої тайни береться благодать і моральне зобов'язання перетворювати їхнє життя у невинну «духовну жертву»¹⁴². Теж саме стосується християнських подружніх пар і сімей — головно через оту земну й тимчасову дійсність, яка їх характеризує, — котрим адресуються оці слова Собору: «Так ото і миряни, оскільки ті, які повсюдно і по-святому звеличують Бога, власне Йому вони посвячують світ»¹⁴³.

Подружжя і Євхаристія

57. Завдання освячення християнської сім'ї тісно пов'язане з Хрещенням та має свій найвищий вияв у Євхаристії. II Ватиканський Собор бажав звернути увагу на те особливе відношення, що існує між Євхаристією і подружжям, вимагаючи, щоб його «звичайним порядком відправляти на Службі Божій»¹⁴⁴. Дуже потрібно відкрити й поглибити таке відношення, якщо бажано зрозуміти та з більшою наснагою жити ласками й обов'язками християнського подружжя і сім'ї.

Євхаристія — це джерело християнського подружжя. Бо Євхаристійне жертвоприношення відтворює союз любові Христа з Церквою¹⁴⁵. Власне в отому жертвоприношенні Нового Завіту християнські подруги знаходять те коріння, з якого він береться; це жертвоприношення внутрішньо оформляє і невинно оживляє їхній подружній союз. Євхаристія є джерелом любові, оскільки вона

відтворює жертву Христової любові до Церкви. В Євхаристійному дарі любові християнська сім'я знаходить основу й душу свого «спілкування» і своєї «місії».

З різних членів сімейної спільноти євхаристійний хліб створює одне-єдине тіло, об'явлення й участь в найширшій єдності Церкви. А тоді й участь у Христовому Тілі, «яке дається», і в Крові, «яка проливається», стає невичерпним джерелом місіонерського динамізму християнської сім'ї.

Свята тайна навернення і примирення

58. Суттєвою і повсякчасною частиною освячення християнської сім'ї є прийняття євангельського заклику до навернення, що стосується всіх християн, які не завжди залишаються вірними тій «новині Хрещення, яке вчинило їх «святими». Також християнська сім'я не завжди є послідовною по відношенню до закону благодаті та святості Хрещення, що його св. Тайна Подружжя заново проголошує.

Священним моментом християнського покаяння є розкаяність і взаємопрощення, що займають у повсякденному житті значне місце. Павло VI в енцикліці «Людського життя» ось що написав стосовно подружжя: «Якщо б гріх знову їм трапився, то нехай вони не зневіряються, але з покірною витривалістю звертаються до Божого милосердя, що з такою щедрістю дається у св. Тайні Покаяння»¹⁴⁶.

Служіння цієї святої тайни набуває особливого значення для сімейного життя. Подружжя й усі члени сім'ї, з вірою відкриваючи, що гріх суперечить не тільки союзіві з Богом, але також союзіві подругів та сімейній спільноті, виходить назустріч з Богом, «багатим милосердям»¹⁴⁷. Він дає свою любов, могутнішу від гріха¹⁴⁸, відбудовуючи та вдосконалюючи подружній союз і родинне спілкування.

Молитва в сім'ї

59. Церква молиться за християнську сім'ю й виховує її, щоб вона наслідувала священниче завдання, прийняте від Христа-Первосвященника. В дійсності те священство, яке походить від Хрещення вірних і з яким живеться у св. Тайні Подружжя, становить для подругів і для сімей основу покликання і священничої місії, задля якої їхнє щоденне існування перетворюється в «духовні жертви, приємні Богові, через Ісуса Христа»¹⁴⁹. А це відбувається не тільки в служінні Євхаристії й інших святих тайн чи в самопосвяті на славу Божу, але також у житті молитви, в молитовній розмові з Отцем через Ісуса Христа в Святім Дусі.

Молитві в сім'ї притаманні наступні риси: *спільна молитва* — разом чоловік та жінка, разом батьки з дітьми. Спілкування в молитві є водночас плодом і вимогою того спілкування, що його дають св. Тайни Хрещення і Подружжя. Членів християнської сім'ї можна характеризувати тими словами, якими Господь Ісус обіцяє свою присутність: «Знов істинно кажу вам: Коли двоє з вас згодиться на землі просити що б там не було, воно буде дано їм Моїм Отцем Небесним; бо де двоє або троє зібрані в Моє ім'я, там Я серед них»¹⁵⁰.

Первісним змістом такої молитви є *власне життя сім'ї*, яку в різноманітності обставин пояснюється як Боже покликання та здійснюється його як відповідь дитини на Його поклик. Радість і біль, надія і смуток, уродини і роковини, річниці подружжя батьків, далекий від'їзд і повернення, важливий вибір та рішення, смерть дорогих осіб тощо наявні з Божою допомогою в історії кожної сім'ї. І вони повинні визначати отой відповідний момент для подяки, для благання, для довірливого покладання сім'ї на спільного Отця, що на небі. А тоді гідність й відповідальність сім'ї, як домашньої Церкви, можна переживати єдино за невпинною допомогою Бога, яку незмінно дається, якщо вимолювати її з покорою і довір'ям.

Вихователі й молитва

60. Християнські батьки, завдяки своїй гідності й місії, мають особливе завдання: виховувати дітей для молитви, поступово впроваджувати їх у відкривання таїнства Бога й особистої розмови з ним. «Головно в християнській родині, збагаченій благодаттю і завданням святої Тайни Подружжя, діти уже змалку повинні навчитися вловлювати відчуття Бога, щоб Його почитати і любити ближнього згідно з тією вірою, яку вони прийняли у Хрещенні»¹⁵¹.

Основним і незамінним елементом виховання для молитви є конкретний приклад, живе свідчення батьків. Лише тоді, коли разом з дітьми молиться батько і мати, в серцях дітей залишаються сліди, яких не зможуть затерти пізніші події життя. Знову послухаймо того заклику, з яким Павло VI звернувся до батьків: «Матері, чи навчаєте ви ваших дітей християнських молитов? Чи у співзвучності з священиками ви приготівляєте змалку ваших дітей до святих тайн: Сповіді, Причастя, Миропомазання? Чи, коли вони захворіють, ви призвичаюєте їх думати про страждального Христа? Взивати допомоги Богородиці й Святих? Чи в сім'ї ви відмовляєте вервицю? А ви, батьки, чи вмієте молитися з вашими дітьми, з усією домашньою спільнотою, принаймні деколи? Ваш приклад у простоті думки і чину, за допомогою якоїсь спільної молитви, має вартість почитання особливої заслуги. Цим ви вносите мир у свою домівку: «Мир цьому домові». Пам'ятайте: цим ви будете Церкву»¹⁵².

Літургична і приватна молитва

61. Між молитвою Церкви й між молитвою окремих вірних є глибокий життєвий зв'язок. Це знову підтвердив II Ватиканський Собор¹⁵³. Важливе завдання молитви домашньої Церкви — встановлення для дітей

природного введення у властиву літургічну молитву всієї Церкви з тим значенням, щоб і приготувати до неї, і поширити її на середовище особистого, сімейного й суспільного життя. Звідси й потреба поступової участі всіх членів християнської сім'ї в Євхаристії, особливо в неділі й свята; також в інших святих тайнах, а перш за все у тій, яка започатковує християнство дітей. Вказівки Собору дали нову можливість християнській сім'ї, яку зачислено до тих гуртків, яким доручається спільне мовлення церковного Правила¹⁵⁴. Так і християнські сім'ї подбають про те, щоб також вдома, в зручний для її членів спосіб, відправляти «часи» й свята літургічного року.

Щоб у домівці приготувати й продовжувати богослуження Церкви, християнська сім'я вдається до приватної молитви, яка відзначається великою різноманітністю форм. Ота різноманітність — засвідчуючи незвичайне багатство, з яким Дух оживляє християнську молитву в різних потребах і ситуаціях життя, стає допоміжною тим, які звертаються до Господа. Крім ранішніх і вечірніх молитов, ідучи за вказівками отців Синоду, виразно дораджується: читання і роздумування над Божим словом, приготування до святих тайн, набожність і посвята Серцю Христовому, благословення харчів, зберігання народної побожності.

Церква, шануючи свободу дітей Божих, з особливою дбайливістю й наполегливістю подавала й далі подає віруючим певні набоженства. Між ними слід згадати молитву на вервиці: «А тепер, у послідовності з нашими попередниками, бажаємо дуже щиро доручити відмовляння святої вервиці сім'ї... Немає сумніву, що вервицю Благословенної Діви Марії треба вважати за визначну і успішну спільну молитву, до мовлення якої закликається християнську сім'ю. Мило нам про це думати і дуже щиро бажаємо, щоб зустріч у сім'ї стала часом молитви, а вервиця — її частим і милим висловом»¹⁵⁵. Так правда марійська побожність, що має свій вияв у щирій злуці й великодушному наслідуванні духовної поведінки

Пресвятої Діви, стає привілейованим засобом живлення спілкування любові сім'ї і розвитку подружньої й сімейної духовності. Вона, Мати Христа і Церкви, є також і Матір'ю християнських сімей — домашніх Церков.

Молитва і життя

62. Ніколи не можна забувати, що молитва є суттєвою складовою частиною християнського життя. У сукупності молитва належить до самої «людської природи». Вона є «найпершим виявом внутрішньої правди людини, найпершою умовою дійсної свободи духа»¹⁵⁶.

Тому молитва цілком не є тією втечею від щоденних занять, але міцною спонукою для християнської сім'ї у виконанні обов'язків, які покладає на неї суспільство. Тим-то й дійсна участь в житті та місії Церкви у світі є пропорційною до вірності молитві та її палкості, яка християнську сім'ю лучить з тією плодючою Виноградною, якою є Христос Господь¹⁵⁷.

З тієї життєвої злуки з Христом, яку живить Літургія, із самопожертви і молитви береться також і плідність християнської сім'ї в її особливому служінні для розвитку людини, яке саме собою неспроможне привести до перетворення світу¹⁵⁸.

3) Християнська сім'я — СПІЛЬНОТА В СЛУЖІННІ ЛЮДИНІ

Нова заповідь любові

63. Завданням Церкви є вести всіх людей до того, щоб з вірою приймати слово Боже, щоб відправляти й визнавати його у святих тайнах і в молитві та, врешті,

виявляти його в конкретному житті, згідно з даром і новою заповіддю любові.

Християнське життя має свій закон не в записаному кодексі, але в особистому діянні Святого Духа, який оживляє і веде християн, а саме: «в законі того духа, що дає життя в Христі Ісусі»¹⁵⁹. «Бо любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний»¹⁶⁰.

Воно має значення і для подружньої пари, і для християнської сім'ї: провідником і правилом є дух Ісуса, влитий у серця під час служіння св. Тайни Подружжя. Продовжуючи діяння Хрещення водою і Духом, подружжя наново подає євангельський закон любові і даром Духа глибоко записує його у серці християнських подругів. Їхня очищена й спасенна любов є плодом Духа, що діє в серці віруючих, одночасно ж подається її як основну заповідь морального життя, яка є вимогою їх добровільної відповідальності.

Так і християнську сім'ю оживляє і веде новий закон Духа, народ же, в тісній злуці з Церквою, покликається до життя своїм «служінням» любові Бога і братів. Як Христос виконує свою царську владу в служінні людям¹⁶¹, так і християнин знаходить властивий сенс своєї участі в царській владі Господа свого, поділяючи духа і поведінку служіння по відношенню до людини. «Цю владу дав Він (Христос) своїм учням, щоб і їхньою основою була царська свобода та щоб своїм самовідреченням і святим життям вони перемагали в собі царство гріха (див. Рим. 6, 12). І навіть ще більше: щоб вони, служачи Христові та ближнім, із смиренністю і терпеливістю вели своїх братів до того Царя, щоб Йому служили, а це означає панування. Бо й за посередництвом мирян хоче Господь поширювати своє Царство: «царство правди і життя, царство святості і благодаті, царство справедливості, любові й миру». В цьому ж бо Царстві створіння власне визволяється від рабства тлінності на славну свободу дітей Божих (див. Рим. 8, 21)»¹⁶².

В кожному братові відкривати образ Божий

64. Християнська сім'я, підтримувана новою заповіддю любові, живе привітністю й люб'язністю до кожної людини, в якій завжди шанує її гідність — і особисту, і дитини Божої.

Це повинно відбуватися найперше на користь подружньої пари і сім'ї, за посередництвом щоденних занять, щоби розвивати правдиве спілкування осіб, яке спирається на внутрішнє спілкування любові і нею живиться. Церква, завдяки любові сім'ї, може й повинна набути більш домашніх розмірів, приймаючи більш людський і братерський стиль взаємин.

Любов іде поза братерські взаємини віри, бо «кожна людина — це мій брат». В кожному, головню ж у вбогому, слабосилому й покривдженому любов відкриває обличчя Христа і брата, якого треба любити і йому служити.

А щоби служіння людині сім'я переживала згідно з євангельським стилем, то треба буде з дбайливістю здійснити те, про що пише II Ватиканський Собор: «Щоб таке служіння любові могло піднятися понад усяке підозріння і таким виявитися, то в ближньому треба шанувати образ Божий, згідно з яким його створено, і Христа Господа, Якому дійсно було дано те, що дається потребуєчому»¹⁶³.

Коли християнська сім'я в любові будує Церкву, тоді вона стає на службу людині й світові, здійснюючи правдивий «розвиток людини». Синтез його змісту дає послання Синоду про сім'ю: «Ще іншим завданням сім'ї є виховувати людей для любові і виявляти любов в будь-яких взаєминах з іншими такою мірою, щоб вона не замикалася в собі, але радше відкривалася для громади, спонукана почуттям справедливості та дбайливості про інших і теж обов'язком своєї відповідальності за все суспільство»¹⁶⁴.

ДУШПАСТИРСТВО СІМ'Ї: ПОРА, ПОБУДОВА, ДІЯЧІ, СИТУАЦІЇ

А. ПОРА ДУШПАСТИРСТВА СІМ'Ї

Церква супроводить
християнську сім'ю на її шляху

65. Сім'я, як будь-яка жива дійсність, є покликана до розвитку та зростання. Після приготування до заручин і приймання св. Тайни Подружжя, подружня пара розпочинає свій щоденний шлях до поступового здійснення вартостей та властивих подружжю обов'язків.

Теж і християнська сім'я, у світлі віри й завдяки надії, разом із Церквою бере участь у практичній туземній мандрівці до повного об'явлення та здійснення Божого Царства.

Тому ще раз необхідно підкреслити наполегливу потребу душпастирської допомоги Церкви на користь сім'ї. Треба робити всяке зусилля, щоб підсилити й розвинути душпастирство сім'ї, посвячуючись дійсно найпершому секторові діяльності з тією певністю, що в майбутньому голошення Євангелія буде великою мірою залежати від домашньої Церкви¹⁶⁵.

Душпастирське піклування Церкви не буде обмежуватися лише до самої найближчої християнської сім'ї, але, поширюючи свої горизонти, мірою Серця Христового, буде ставати ще більш наявним для сукуп-

ності сімей у загальному і для тих зокрема, що перебувають у важких чи неправильних ситуаціях. Церква для всіх матиме слово правди, доброти, розуміння, надії, живої участі в їхніх труднощах, іноді драматичних; усім даватиме вона свою безкорисливу допомогу, щоб могли вони наблизитися до того зразка сім'ї, яку Творець хотів мати з самого «початку» і яку Христос відновив своєю спасенною благодаттю.

Душпастирська діяльність Церкви повинна бути поступова також з тим значенням, що вона буде йти за сім'єю, крок у крок супроводжуючи її на різних етапах її виховання та розвитку.

Приготування

66. В наші дні більше, ніж будь-коли, потрібне приготування молоді до подружжя і до сімейного життя. В деяких країнах є ще такі сім'ї, що, за давнім звичаєм, застерігають собі завдання передавати молоді ті вартості, які відносяться до подружнього й сімейного життя за посередництвом виховання або започаткування. Але ті зміни, які настали всередині майже всього сучасного суспільства, того вимагають, щоб не тільки сім'я, але також суспільство й Церква докладали зусиль, щоб молодь як слід приготувати до відповідальних обов'язків їхнього завтра. Чимало негативних явищ, на які сьогодні в сімейному житті нарікається, походять з того факту, що молодь в нових ситуаціях не тільки втрачає правильну ієрархію вартостей, але й не вміє долати й розв'язувати нових труднощів, бо більш уже немає в неї впевнених засад поведінки. Однак досвід повчає, що молодь, добре приготована до сімейного життя, в цілому добивається кращих результатів від інших.

Це має ще більше значення для християнського подружжя, що має широкий вплив на святість багатьох

чоловіків та жінок. Тому Церква повинна вітати збільшені програми приготування до подружжя, щоб по змозі усувати ті труднощі, на які натрапляє багато подружніх пар, і ще більше тому, щоб позитивно сприяти творенню і дозріванню щасливих подруж.

На приготування до подружжя треба дивитися як на поступовий і невпинний процес, бо ж воно має в собі три головні моменти: дальше, найближче й безпосереднє приготування.

Дальше приготування розпочинається вже з дитинства розумною сімейною педагогікою. Вона має привести дітей до того, щоб вони самих себе відкрили як істоти, обдаровані багатою і складною психологією з цілком відмінною особистістю, з власними силами й слабкими сторонами. Це той період, в якому треба помалу розбуджувати в них пошану до кожної, справді людської цінності чи то в особистих, чи в суспільних взаєминах з тим значенням, яке вони мають для формування характеру, для самоопанованості і властивого використання своїх схильностей, для способу ставлення. Крім цього, зокрема ж від християн, вимагається духовного й катехитичного виховання, яке в подружжі здатне виявити справжнє покликання і своє завдання, не виключаючи можливості повної самовідданості Богові в покликанні до священницького або чернечого життя.

Згодом на цій основі ширше розгорнеться *найближче приготування*, що — у відповідному віці та з відповідною катехитичною підготовкою — дає вже більш диференційоване приготування до святих тайн, начебто їхнє відкриття. Така поновна катехизація тих, які готуються до християнського подружжя, є дуже потрібна, щоби святі тайни приймати й ними жити з певною моральною і духовною готовністю. Релігійне виховання треба буде, у відповідний момент та згідно з різними конкретними вимогами, доповнити приготуванням до життя двох. Якщо подружжя представити як міжособові

взаємини чоловіка й жінки, що мають невпинно розвиватися, тоді воно буде спонукувати до поглиблення ставих питань подругів й до відповідального батьківства із суттєвими медико-біологічними знаннями, які з цим в'яжуться, ознайомлюючи їх близько з правильною методикою виховання дітей, сприяючи набуттю основних елементів ведення сімейного господарства (задовільна фінансова самодостатність, розсудлива адміністрація, знання домашньої економії тощо).

Врешті ж, не слід занедбувати приготування до сімейного апостольства, до братерства й співпраці з іншими сім'ями, до активної участі в гуртках, товариствах, рухах і тих починаннях, що мають на меті людське та християнське добро сім'ї.

Безпосереднє приготування до прийняття св. Тайни Подружжя повинно відбуватися в останні місяці й тижні, які передують весіллю, щоб, згідно з вимогами церковного права, так званому передподружньому іспитові надати нового значення, нового змісту й нової форми. Таке приготування потрібне завжди і в кожному випадку, а ще більше тим нареченим, які ще виявляють недоліки і натрапляють на труднощі у християнському навчанні й практиці.

Між тими елементами, які потрібно подати на цьому шляху віри, повинно бути також і поглиблення знання таїнства Христа і Церкви, значення благодаті й відповідальності християнського подружжя, а також приготування до активної та свідомої участі в обрядах шлюбної відправи.

Християнська сім'я й церковна громада повинні відчувати, що вони виконують свій обов'язок в різних фазах приготування до подружжя, як ми це висвітлили в загальних рисах. Є бажаним, щоб Єпископські Конференції подбали про видання *основних вказівок для душпастирства сім'ї*, зваживши, що вони зацікавлені у відповідних ініціативах для допомоги майбутнім подругам, щоб

вони більше усвідомлювали серйозність свого вибору, а душпастирі щоб впевнились у потрібній їм готовності. В таких вказівках слід насамперед узгодити найменші елементи змісту, тривання і методи «Підготовчих курсів», зрівноважуючи різні аспекти — доктринальні, педагогічні, юридичні й медичні, які торкаються подружжя, і так їх укладати, щоб ті, що приготовляються до подружжя, крім інтелектуального збагачення, відчували побудник до життєвого введення в церковну громаду.

Хоч не слід знецінювати характеру необхідності й обов'язковості безпосереднього приготування до подружжя — а воно трапилося б тоді, якби з легкістю давалося звільнення — то все ж таки це приготування слід подавати й виконувати в такий спосіб, щоб можливе занехаяння не стало перешкодою для відправи шлюбу.

Відправа шлюбу

67. Християнський шлюб вимагає, звичайно, літургічної відправи, яка своєю суспільною і громадською формою виражала б суттєву церковну й священничу природу подружнього союзу між християнами.

Відправа шлюбу — тієї освячуючої *священнодії*, що вкладається в літургію, вершину усієї чинності Церкви й джерела її освячуючої наснаги¹⁶⁶ — повинна сама собою бути дійсною, гідною і корисною. Тут розгортається широке поле душпастирського піклування, щоби в усю повноту задовольнити ті вимоги, які походять з природи подружньої єдності, піднесеної до святої тайни, та щоб вірно зберігати церковну дисципліну в тих речах, які стосуються добровільної згоди, перешкод, канонічної форми й самого ж обряду відправи. А обряд повинен бути нескладний, згідно з приписами компетентної церковної влади. Це ж до неї — відповідно до конкретних обставин часу й місця та згідно з приписа-

ми, даними Апостольським Престолом¹⁶⁷ — належить вносити, по змозі, в літургічну відправу притаманні кожній культурі елементи, спроможні краще висловити глибоке людське і релігійне значення подружньої єдності, аби тільки не мали вони в собі чогось несумісного з християнською вірою і моральністю.

Літургічна відправа повинна так відбуватися, щоб вона теж у зовнішній дійсності представляла собою голошення Божого слова й визнання громади віруючих. А душпастирський обов'язок виявляється в інтелегентному і дбайливому приготуванні «Літургії слова» й у вихованні для віри учасників відправи, зокрема ж молодих.

Літургічна відправа шлюбу, оскільки *священнодія Церкви* повинна охоплювати християнську громаду повною, активною й відповідальною участю всіх присутніх, згідно з місцем і завданням кожного: чоловіка й жінки, священника, свідків, батьків, приятелів, інших вірних, усіх членів того збору, що виявляє і живе таїнством Христа і Церкви.

А коли правиться християнський шлюб в середовищі чужих культур і традицій, то слід дотримуватися вищезгаданих засад.

Відправа шлюбу й голошення Євангелія невірющим християнам

68. Власне тому, що в виконванні цієї святої тайни особливу увагу звертається на моральні й духовні якості молодих, а перш за все на їхню віру, то тут треба подолати нерідку трудність, на яку можуть натрапити душпастирі Церкви.

Віра тих, які просять, щоб у Церкві брати шлюб, може мати різні ступені. Тому найпершим обов'язком душпастирів є її відкрити, жити й довести до зрілості.

Але вони повинні також знати причини, які дораджують Церкві приймати на цю відправу навіть тих, в яких є недосконала готовність.

Тайна Подружжя відрізняється від усіх інших ось чим: вона є святою тайною вже існуючого ладу творення, є тою самою подружньою єдністю, яку «на початку» встановив Творець. Отже, рішення чоловіка й жінки, щоб одружитися згідно з Божим задумом, тобто рішення зобов'язатися до невідкличної згоди на все життя в нерозривній любові та в безумовній вірності, дійсно, хоч і не цілком свідомо, дає настанови глибокого послуху Божій волі, що не дається без ласки. Тому вони вже вступають на правдивий і дійсний шлях спасіння, до якого служіння святої тайни й безпосереднє приготування до неї є доповненням і завершенням, якщо вони мають щирий намір.

З другого ж боку, правдивим є те, що в деяких місцевостях спонукання соціального характеру, а не чисто релігійні, наказують нареченим просити шлюбу в Церкві. Нема чого дивуватися, бо подружжя — це подія, що відноситься не тільки до тих, які одружуються. Воно, за своєю природою, є тим соціальним фактом, який зобов'язує чоловіка й жінку перед суспільством. Весілля завжди було святом, що єднає сім'ї та приятелів. Отже, самозрозуміле, що в просьбі про вінчання у Церкві разом з особистими входять також і суспільні спонукання.

Не треба, однак, забувати, що наречені, завдяки Хрещенню, в дійсності вже включаються у шлюбну єдність Христа з Церквою та що вони своїм добрим наміром прийняли задум Божий про подружжя, а отже, бодай внутрішньо, погоджуються на те, що Церква намірена зробити в відправі шлюбу. Тоді сам лише факт, що в ту просьбу включаються також мотиви соціального характеру, не виправдовує можливої відмови з боку душпастирів. А втім, як навчає II Ватиканський Собор, святі тайни, разом зі словами й обрядовими елементами, живлять та скріплюють віру¹⁶⁸: ту віру, до якої на-

речені вже направляються завдяки щирості їхнього наміру, якому благодаті Христової, напевно, не забракне, щоб їм допомагати й надавати підтримку.

Встановлення дальших критеріїв допущення подругів до церковного шлюбу, які мали б на увазі ступінь віри молодих, є у великій загрозі. Це перш за все вирікання безпідставного і дискримінаційного осуду, оскільки тоді виникає загроза сумнівів щодо дійсності шлюбів з великою шкодою для християнської громади й нового занепокоєння совісті подругів; виникає загроза заперечування чи ставлення під сумнів священності багатьох подруж тих братів, що не є в повній єдності з Католицькою Церквою, а це суперечить церковній традиції.

І навпаки, коли виявляється, що молоді, незважаючи на всі намагання, цілком виразно і формально відкидають те, що Церква намірена виконати, відправляючи шлюб хрещених, то душпастир не може допустити їх до шлюбу. Його ж обов'язком є взяти до уваги цю ситуацію і, хоча воно прикре, дати зрозуміти зацікавленим у цьому, що при такому стані речей не Церква, але вони самі є перешкодою для шлюбу, про який вони просять.

Знову, з усією своєю наполегливістю, явною стає потреба голошення Євангелія і катехизації до і після шлюбу. Це має здійснити вся християнська громада, щоб кожний чоловік і кожна жінка, які беруть шлюб, приймали святу Тайну Подружжя не лише дійсно, але також з користю для себе.

Пошлюбне душпастирство

69. Душпастирське піклування сім'єю означає, в конкретному, зобов'язання всіх складових частин місцевої церковної громади в тому, щоб подружній парі допомагати відкрити своє нове покликання і завдання. Щоб сім'я дедалі більше ставала дійсною спільнотою

любіві, потрібно допомагати всім її членам і виховувати їх для відповідальних завдань при наявності нових труднощів, на які вони натрапляють, для взаємослужіння, для активної участі в сімейному житті.

Це має значення особливо для тих молодих сімей, які знайшлися в сукупності нових вартостей і нової відповідальності. Вони в перші роки подружжя виставлені на можливі труднощі, що їх створює пристосування до спільного життя чи народження дітей. Нехай молоді подружжя з сердечністю приймають й розумно розцінюють великодушну допомогу інших подружніх пар, які вже довгий час набувають досвід в подружжі й сім'ї. Так і всередині церковної громади — тієї великої спільноти, яку складають християнські сім'ї — буде здійснюватися взаємообмін надією і допомогою всіх сімей. Кожна з них даватиме свій досвід і дар віри й ласки на служіння іншим. Така допомога сім'ї іншій сім'ї, оживлена справжнім апостольським духом, створить один з найпростіших і найуспішніших способів, який охопить усіх й аж до глибин передасть ті християнські цінності, що є вихідним пунктом й результатом будь-якого душпастирського піклування. Молоді подружжя не будуть обмежуватися лише тим, щоб приймати, але вони, при такій допомозі, ставатимуть джерелом збагачення для інших сімей, що вже давніше створилися, свідченням свого життя і своїм чинним вкладом.

Згодом Церква в душпастирській діяльності стосовно молодих сімей прикладатиме увагу зокрема до того, щоб виховувати їх для відповідального життя. Якщо народяться діти, і подружня пара стане сім'єю з повним і специфічним значенням, то й тоді Церква буде близько до батьків, щоб вони приймали своїх дітей та щоб їх любили як дар життя, яке дав Господь, та щоб їм служити в їхньому людському й християнському рості.

Б. ПОБУДОВА ДУШПАСТИРСТВА СІМ'Ї

Душпастирська праця є завжди виявом динамічної реальності Церкви, яка виконує місію спасіння. Ота Церква, за посередництвом своїх побудов і діячів, є активним началом окремої та специфічної пасторальної форми.

Церковна громада, зокрема парафія

70. Церкву — ту спільноту, яка одночасно рятується і рятує, — необхідно розглядати в її подвійному вимірі: універсальному й партикулярному (приватному). Партикулярність виявляється в єпархіяльній спільноті, що під душпастирським оглядом розподіляється на менші громади, між якими парафія відрізняється своєю особливою вагомістю.

Єдність із Вселенською Церквою не впокоряє, але гарантує і закріплює тривкість та первісність різних помісних Церков. Саме вони залишаються найбезпосереднішим і найуспішнішим діючим суб'єктом здійснення душпастирства сім'ї. З таким значенням кожна помісна Церква і кожна парафіяльна громада повинна з більшою живучістю усвідомлювати ту благодать і ту відповідальність, яку приймає від Господа, щоби пожвавити душпастирство сім'ї. Будь-який план органічного душпастирства у будь-якій площині ніколи не повинен залишатись осторонь, але мати на увазі душпастирство сім'ї.

У світлі такої відповідальності слід розуміти також і важливість потрібної суворості з боку тих, які на особливий лад будуть трудитися в цьому роді апостоляту. Священиків, ченців та черниць, уже в роки їхніх студій, треба спрямовувати й виховувати поступово й стосовно до відповідних завдань. Мені приємно підкреслити, що між іншими починаннями недавно в Римі, при Пон-

тифікальному Лятеранському університеті, створено Вищий інститут, який займається проблемами сім'ї. Такого ж типу інститути створено у деяких єпархіях. Нехай єпископи зобов'язуються, щоб, можливо, якнайбільша кількість священників відвідувала такі спеціальні курси, перш ніж братися за виконання парафіяльних обов'язків. В інших місцях такі курси проводяться періодично у Вищих інститутах теологічних і пасторальних студій. Треба заохочувати до таких починань, їх помножувати і всюди відкривати, навіть для мирян, які будуть розгортати свою професійну працю (лікаря, юриста, психолога, соціолога, педагога) на користь сім'ї.

Сім'я

71. Ісус Христос — завдяки християнському подружжю, піднесеному до святої тайни, — дає християнським подругам особливе завдання апостолів, висилаючи їх як робітників до виноградника — на сімейне поле.

В цій діяльності вони діють спільно та співпрацюють з іншими членами Церкви, що також зобов'язується на користь сім'ї, роблячи плодовитими їхні дари й служіння. Такий апостолят всередині сім'ї буде здійснюватися свідченням власного життя, згідно з Божими законами в усіх своїх оглядах, християнським вихованням дітей з тією допомогою, яку дає їм зрілість у вірі: вихованням чистоти, приготуванням до життя, захороною їх перед ідеологічними й моральними небезпеками, тим, що вони будуть повільно й відповідально включатися в церковну й світську громаду, допомогою й порадами у виборі покликання, взаємодопомогою між членами сім'ї для загального людського й християнського росту і т. д. А тоді апостольство сім'ї буде з любов'ю допомагати духовно й матеріально іншим сім'ям, особливо тим, які потребують більше допомоги й підтримки:

вбогим, недужим, похилим віком, калікам, сиротам, удовам, покиненим подругам, покриткам і тим, які перебувають у важких ситуаціях та грішать.

Товариства сімей для сімей

72. Особам, які відповідають за душпастирство сім'ї, необхідно пам'ятати про різні угруповання вірних, в яких проявляється і певною мірою живеться таїнством Христової Церкви. Тому потрібно визнавати й розцінювати — кожную зокрема по відношенню до характеристик, доцільності, впливів і власних методів — різні церковні громади, різні групи й численні рухи, які трудяться в душпастирстві сім'ї на різні лади й на всіх рівнях.

З цієї причини Синод виразно визнав, що корисним є вклад таких духовних товариств у виховання й апостольство. Їхнім завданням буде: розбуджувати у вірних живе почуття солідарності, сприяти поведінці, яка бере нахнення з Євангелія та з віри Церкви, виховувати сумління згідно з християнськими цінностями, а не згідно з мірилом громадської думки, спонукувати до взаємної любові.

Однаково є бажаним, щоб християнські сім'ї, з живим почуттям спільного добра, на всіх рівнях активно включалися також в інші, нецерковні товариства. Теж і в таких товариствах збереження, передавання й забезпечення здорових етично-культурних вартостей, розвиток людської особи, медичне, юридичне й соціальне забезпечення материнства й дитинства, боротьба з тим, що принижує гідність жінки, вкладаються у зріст взаємної солідарності та знання тих питань, які в'яжуться з регулюванням плідності згідно з природними методами, що відповідають людській гідності й навчанню Церкви. Інші мають на увазі будівництво гуманного світу, закріплення справедливих законів, які сприяють правильному суспільному ладові з повною

пошаною гідності і всякої законної свободи індивіда і сім'ї чи то на рівні державному, чи міжнародному, до співпраці зі школою та з іншими установами, які доповнюють виховання дітей.

В. ДІЯЧІ ДУШПАСТИРСТВА СІМ'Ї

Крім сім'ї — а вона є об'єктом і, насамперед, суб'єктом того душпастирства — слід згадати також інших діячів у цій особливій ділянці.

Єпископи і священники

73. Єпископ — це той перший діяч, що відповідає за душпастирство сім'ї в єпархії. Як отець і пастир, він повинен виявляти особливу дбайливість у цій ділянці душпастирства, яка має безсумнівну першість. Йому єпископ повинен посвятити своє зацікавлення, дбайливість, час, персонал і засоби; але насамперед надати особисту підтримку сім'ям й усім тим, які допомагають йому в душпастирстві сім'ї в різних єпархіяльних побудовах. Зокрема ж прагнутиме, щоб його єпархія ставала дедалі більш правдивою — «єпархіяльною сім'єю» — зразком і джерелом надії для тих багатьох сімей, які до неї належать. Створення Понтифікальної Ради сім'ї треба розглядати в такому суттєвому змісті: бути ознакою тієї важливості, яку надається душпастирству сім'ї у світі, одночасно ж й успішним знаряддям допомоги та її розвитку на всіх рівнях.

Єпископи будуть послуговуватися священниками — як це підкреслив Синод — завданням яких є показ суттєвої частини служіння Церкви подружжю й сім'ї. Те саме треба сказати й про тих дияконів, яким, можливо, доручиться ведення цієї ділянки душпастирства.

Їхня відповідальність розширюється не тільки на морально-літургічні питання, але також на питан-

ня особистого й суспільного характеру. Вони повинні підтримувати сім'ї в їхніх труднощах і терпіннях, допомагаючи їм бачити життя у світлі Євангелія. Не буде зайвим зазначити: якщо таке завдання виконується з належною розсудливістю та зі справді апостольським духом, то служитель Церкви черпає з цього нові спонуки й духовну насагу теж і для свого покликання, і виконання свого служіння.

Якщо священник і диякон своєчасно й серйозно приготуються до такого апостольства, то стосовно сім'ї вони повинні відноситися як батько, брат, пастир і вчитель, допомагаючи їм засобами ласки й опромінюючи їх світлом правди. Отже, їхні повчання і поради повинні незмінно бути узгоджені з дійсним Навчальним Управлінням Церкви такою мірою, щоб допомогти Божому народові створити собі правильне поняття про віру. Така вірність Навчальному Управлінню дозволить також священникам з повною відданістю мати однозначність у своїх поглядах, щоб не допустити до стривоження сумлінь віруючих.

У Церкві душпастирі й миряни стають учасниками пророчої місії Христа: миряни — засвідчуючи віру словами та християнським життям; душпастирі — відрізняючи в такому свідченні те, що є висловом правдивої віри, від того, що менше відповідає світлу віри; сім'я, та християнська спільнота, — своєю особливою участю та свідченням віри. Так і встановлюється діалог між душпастирями й сім'ями. В такому діалозі велику допомогу зможуть надати теологи й знавці проблем сім'ї, докладно вивчаючи зміст Навчального управління Церкви і досвід сімейного життя. Таким чином краще виваженість доручення Навчального Управління і прокладеться шлях до його поступового розвитку. Добре буде, однак, пригадати, що обов'язком Навчального управління є встановлення найближчої й зобов'язуючої норми в навчанні про віру, а також у питаннях сім'ї. Взаємини між теологами,

знавцями сімейних проблем і Навчальним управлінням немало допомагають у тому, щоби правильно розуміти віру та — в її межах — законний плюралізм.

Ченці і черниці

74. Вклад, який ченці, черниці та взагалі посвячені душі можуть дати апостольству сім'ї, знаходять свій перший, основний і первісний вияв якраз у посвяті Богові. Вони стають «перед вірними... закликом до того чудового спілкування, яке в усю повноту об'явиться в майбутньому віці, задля чого Церква має Христа — свого єдиного нареченого»¹⁶⁹. Вона засвідчує ту загальну любов, яка — за посередництвом чистоти — дає щораз більшу готовність великодушно віддатися служінню Богові й апостольській діяльності.

Звідси й та можливість, що ченці й черниці, члени світських згуртувань й інститутів досконалості, поодиночі чи спільно можуть виконувати своє служіння в сім'ях, піклуючись зокрема дітьми, а особливо тоді, коли діти покинені, небажані, коли є сиротами або каліками; відвідуючи сім'ї й доглядаючи хворих; даючи свою допомогу в навчанні й порадах, щоб молодих приготувати до подружжя і допомагати молодим подружнім парам у справі дійсно відповідального народження; відчиняючи двері своїх домів для простодушної й сердечної гостинності, щоб сім'ї могли в них знайти відчуття Бога, смак молитви й зосередження духа, конкретний приклад того життя, в якому живеться братерською любов'ю і радістю.

Бажаю додати наполегливий заклик, звернений до керівників інститутів посвятного життя, щоб вони — завжди в істотному шануючи свою первісну харизму — вважали звернене до сімей апостольство за те найперше завдання, яке сьогодні стає таким важливим.

Миряни-спеціалісти

75. Немалу допомогу можуть надати сім'ям миряни-спеціалісти (лікарі, юристи, психологи) чи то індивідуально, чи працюючи в різних товариствах, даючи пояснення, поради, вказівки й підтримку. Їм відповідає той заклик, який я принагідно адресував Конфедерації сімейних консультацій християнських поглядів: «Якраз ваше завдання заслуговує назви «місія», такі бо шляхетні є ті цілі, які ви собі намітили, і добре визначені є ті результати, які з них беруться для добра суспільства й християнської громади... Все те, що ви зможете зробити для підтримки сім'ї, повинно мати таку дієвість, щоб воно досягло також інших осіб і мало вплив на суспільство, вийшовши поза своє середовище. Майбутність світу і Церкви йде через сім'ю»¹⁷⁰.

Керівники та діячі засобів масової інформації

76. Окремо слід сказати про цю, таку важливу категорію сучасного життя. Це відома річ, що засоби масової інформації «мають вплив, іноді глибокий, чи то під оглядом ефективно-інтелектуальним, чи під оглядом морально-релігійним у середовищі тих, що їх уживають», особливо на молодь¹⁷¹. Тому засоби масової інформації можуть мати добродійний вплив на життя та звичаї сім'ї, а також на виховання дітей; одночасно ж можуть вони приховувати «немалі засідки й небезпеки»¹⁷², бо ними деколи спритно й систематично керується, як це, на жаль, трапляється в різних країнах світу. Тож могли б такі засоби стати носієм нищівних ідеологій і поглядів, які спотворюють життя, сім'ю, релігію, моральність, не шануючи дійсної гідності, ані призначення людини.

Загроза ж оця є ще більшою тому, що «нинішній спосіб життя — перш за все в розвинених країнах — аж надто часто призводить сім'ї до того, що вони скидають із себе відповідальність за виховання, з легкістю знаходячи з цього вихід (який показує зокрема телебачення і певні реклами): спосіб зайняти час і діяльність дітей та підлітків»¹⁷³. Звідси й «обов'язок... охороняти перед тією «агресією» дітей та підлітків, які потрапляють під вплив засобів масової інформації, дбаючи про те, щоб користування з них у сім'ї було як слід упорядковане. На серці сім'ї повинно також лежати те, щоб для своїх дітей знаходити інші розваги, більш здорові, корисні й такі, що виховують фізично, морально й духовно, «щоб вільний час давав дітворі підкріплення, щоб мав більшу вартість і скеровував їхню енергію»¹⁷⁴.

Зваживши, що засоби масової інформації — однаково як школа, так і середовище — великою мірою впливають на виховання дітей, батьки повинні активно брати участь в поміркованому, критичному, чуйному й розсудливому їхньому використанні, щоб визначити, який вплив мають вони на дітей і в якому напрямі дозволяють вони «виховувати сумління дітей, щоб могли давати спокійний та об'єктивний осуд, який згодом буде їх вести у виборі й відкиданні пропонованих програм»¹⁷⁵.

З однаковою дбайливістю будуть батьки намагатися впливати на вибір та приготування таких програм, щоб впевнитися, чи зловмисно не занедбуються або й виразно не топчуться ті основні людські цінності, які є частиною правдивого загального добра суспільства, і навпаки, чи є програми, здатні показати у дійсному світлі питання про сім'ю й давати властиву розв'язку. Щодо цього, мій попередник, папа Павло VI, писав: «Виробники також повинні знати й шанувати вимоги сім'ї; а це часто має на увазі їх дійсну відвагу і завжди високе почуття відповідальності. Бо ж вони зобов'язані уникати всього того, що може завдати рани існуванню сім'ї, її стабільності,

її рівновазі та її щастю. Будь-яке зневаження основних вартостей сім'ї — йдеться тут про еротизм і насильство, про захист розлучень і антисуспільне ставлення молоді — є зневагою справжнього добра людини»¹⁷⁶.

Також я, з аналогічної нагоди, підкреслював, що сім'ї повинні немало розраховувати на добру волю, на справедливість і почуття відповідальності за «видавців, письменників, директорів, драматургів, коментаторів й акторів»¹⁷⁷. Тому і Церква має обов'язок весь час з дбайливістю піклуватися цими категоріями діячів, захожуючи їх й, одночасно, даючи підтримку тим католикам, які відчувають до цього покликання.

Г. ДУШПАСТИРСТВО СІМ'Ї В ОСОБЛИВИХ ВИПАДКАХ

Особливі обставини

77. Великодушної, інтелігентної і розсудливої душпастирської діяльності, за прикладом Христа, вимагається стосовно тих сімей, яким — іноді незалежно від їхньої волі чи різнорідних наполегливих вимог — доводиться перемагати об'єктивно важкі ситуації.

А щодо цього, то слід звернути увагу зокрема на деякі категорії, що потребують здебільшого не тільки піклування, але й діяльності, яка мала б вплив на культурні, економічні та юридичні побудови, з тією метою, щоб якнайбільше усувати глибокі причини труднощів.

Такими є, наприклад, сім'ї емігрантів, причиною виїзду котрих став пошук праці; ті сім'ї, які є приневолені до тривалої відсутності, наприклад, військові, моряки й усякого роду мандрівники; сім'ї в'язнів, біженців і вигнанців; сім'ї, які в великих містах перебувають дійсно в скрутному матеріальному становищі; бездомні; сім'ї неповні — лише з мамою чи батьком; з дітьми каліками

чи наркоманами; сім'ї алкоголіків; дискриміновані з політичних або релігійних причин; сім'ї з різними ідеологіями; ті, в яких нема змоги легко встановлювати контакт з парафією; ті, що зазнають насильства чи несправедливого трактування з причини своєї віри; сім'ї з неповнолітніми членами; похилі віком, яким нерідко доводиться жити на самоті, без необхідних засобів для життя.

Сім'ї емігрантів, зокрема коли йдеться про робітників і селян, де б вони не знаходились, завжди у Церкві повинні знаходити свою батьківщину. І воно є природним завданням Церкви, знаком єдності в різноманітності. Нехай піклуються ними по змозі священники їхнього обряду, культури і мови. Завданням Церкви є також звертатись із закликом до людей, які користуються авторитетом в суспільному, економічному й політичному житті, щоби вони надавали допомогу робітникам у їх працевлаштуванні, перш за все на своїй батьківщині, слідували, щоби робітники мали справедливу платню, щоби їхні сім'ї якнайшвидше з'єдналися, щоби мали на увазі їхню культурну тотожність, щоби трактували їх нарівні з іншими та щоби і їхнім дітям допомогли набути професійну освіту і працювати згідно з їхнім завданням, і також те, щоби могли посідати землю, потрібну для праці й прожитку.

Ідеологічно поділені сім'ї – це важка проблема. В таких випадках потрібне цілком особливе душпастирське піклування. Найперше слід розсудливо втримати особистий контакт з такими сім'ями. Віруючих треба покріплювати в вірі й підтримувати їхнє християнське життя. Навіть, якщо вірна католицтву сторона не може поступитися, то все ж таки завжди слід підтримувати живий діалог з іншою стороною. Треба виявляти більше любові й пошани з несхитною надією на збереження єдності. Багато залежить також від взаємин між батьками й дітьми. Чужі для віри ідеології можуть, однак, стати для віруючих членів сім'ї спонукою для зросту у вірі та свідченням любові.

Можуть бути ще й інші особливі моменти, в яких сім'я потребує допомоги з боку церковної громади та її душпастирів. А вони такі: неспокійна, іноді бурхлива пора зростання дітей-заперечувальників; одруження дітей, що відокремлюються від своєї сім'ї; непорозуміння і брак любові з боку дорогих осіб; розлучення з чоловіком або з жінкою, чи їхня смерть, з якою розпочинаються болючі переживання вдовства; смерть когось із членів сім'ї, що калічить й аж до глибини змінює первісне ядро сім'ї.

Церква не може занедбувати також моменту *похилості віку* з усім його позитивним і негативним змістом: спроможність поглибити подружню любов, яку дедалі більше очищує й ушляхетнює довга й безперервна вірність; готовність дати на служіння іншим, у новому вигляді, набуту доброту, мудрість й залишки енергії; гнітюча самотність, дуже часто психологічна і почуттєва, а не фізична, можливо з причини браку уваги з боку дітей і батьків; терпіння з приводу недуги і поступового зменшення сил, принизливої залежності від інших, прикрого почуття бути тягарем для своїх дорогих; близькість смерті. Це ті нагоди, в яких — як підказують отці Синоду — легше можна збагнути й пережити ті аспекти подружньої і сімейної духовності, які беруть натхнення від Христа й Христового Воскресіння — джерела освячення й глибокої радості у повсякденному житті, в баченні великої есхатологічної дійсності вічного життя.

В різноманітності цих ситуацій не можна забувати про молитву — джерело світла, насагу і живлення християнської надії.

Змішані подружжя

78. Зростаюче число подруж між католиками й іншими християнами також вимагає особливого душпастирського піклування у світлі тих повчань і правил,

які висвітлюються на сторінках документів Святої Столиці, та які опрацювала Єпископська Конференція, щоб уможливити конкретне застосування в різних ситуаціях.

Ті пари, які живуть в змішаному подружжі, виявляють особливі вимоги, які можна звести до трьох головних.

Найперше потрібно мати на увазі ті зобов'язання католицької сторони, які походять з віри, оскільки вони беруться із свободи її виконання і, послідовно, з обов'язку, щоб, згідно зі спроможністю, подбати про хрещення і виховання дітей у католицькій вірі¹⁷⁸.

Слід пам'ятати про ті особливі труднощі, які впливають із взаємин між чоловіком та жінкою з огляду на пошану релігійної свободи, котру можна порушити і невластивим втручанням, щоб осягнути зміну релігійних переконань чоловіка або жінки, і створенням перешкод у вільному виявленні тих переконань, у виконанні релігійних практик.

Коли розглядається ці особливі вимоги, треба мати на увазі наступні пункти:

— в доцільному приготуванні до цього виду подружжя потрібно докладати всіх зусиль, щоб як слід вияснити навчання про якість і вимоги подружжя, і також впевнитись, що в майбутньому не буде створюватись перешкод, про які велась мова раніше;

— дуже важливим є те, щоб за допомогою громади католицьку сторону підтримувати в вірі й позитивно їй допомагати, щоби в ній дозрівало розуміння і практикування віри такою мірою, щоб вона стала достовірним свідком у своїй сім'ї за посередництвом самого ж таки життя і якості тієї любові, яку виявляється чоловікові або жінці й дітям.

Подружжя між католиками й іншими християнами являють собою, хоча зі своєю особливістю, багато тих елементів, яким варто давати оцінку і розвинути чи то задля їхньої внутрішньої вартості, чи задля того вкладу, який вони можуть дати екуменічному рухові. А

воно тоді є правдиве, коли обоє подругів залишаються вірними своїм релігійним зобов'язанням. У цих подружжях спільне Хрещення і динамізм благодаті дають подругам основу та спонування, щоб висловити свою єдність у сфері моральних і духовних вартостей.

З цією метою — навіть якщо це не завжди буває легко — треба шукати сердечної співпраці між католицьким і некатолицьким служителем уже з часу приготування до подружжя і шлюбу, щоб цим унаочнити екуменічне значення змішаного подружжя, що в усю повноту живе вірою двох християнських подругів.

А щодо участі некатолицьких подругів в Євхаристійному Причасті, то слід дотримуватися тих правил, які встановив Секретаріат Єдності Християн¹⁷⁹.

У різних частинах світу зареєстровано зростаюче число подруж католиків з нехристиянами. У багатьох з них нехристиянський подруг визнає іншу релігію, тож до їхніх переконань треба ставитися з пошаною, згідно з засадами декларації II Вселенського Ватиканського Собору «В наші часи» про взаємини з нехристиянськими релігіями. Та є чимало інших подруж, в яких неохрещена особа не визнає жодної релігії. Треба, щоб Єпископські Конференції й окремі єпископи стосовно таких подруж вжили відповідні душпастирські заходи з тією метою, щоб вони гарантували охорону віри католицького подруга й забезпечували свободу її практикування, перш за все в тому, що стосується обов'язку робити все можливе, щоб дітей охрестити і виховати в католицькому дусі, щоб усередині сім'ї дати правдиве свідчення віри й католицького життя.

Душпастирська діяльність при наявності деяких неправильних ситуацій

79. Синод єпископів у своєму дбайливому піклуванні сім'єю з особливою пильністю взяв до уваги деякі ситуації, неправильні з релігійного і часто навіть зі світського огляду. А вони, на жаль, — в теперішніх швидких культурних змінах — поширюються навіть поміж католиками з немалою шкодою власне для сімейної установи й суспільства, основною клітиною якого вона є.

1. Пробне подружжя

80. Перша неправильна ситуація береться з того, що його називається «пробним подружжям». Багато є таких, які бажають таке подружжя виправдати, надаючи йому певну вартість. Уже сам людський розум показує його несприйняття, доводячи, що мало переконливим є таке «випробування» стосовно людської особи, гідність якої вимагає, щоб такі взаємини були виявом відданої любові, без будь-яких обмежень часу чи якихось інших обставин.

Церква ж, зі свого боку, не може прийняти такого роду злуки з потойбічних первісних причин, які походять з віри. Бо дарування тіла у статевих взаєминах є, з одного боку, реальним символом дарування всієї особи, тому таке дарування, за теперішнього стану речей, не можна здійснити з повною правдою без співучасті тієї чинної любові, яку дає Христос. Крім того, подружжя між християнами є, з другого боку, також реальним символом злуки Христа з Церквою. А ця злука не є тимчасовою, «для випробування», але завжди вірною. Тому й між двома хрещеними може існувати хіба що нерозривне подружжя.

Такій ситуації, звичайно, не можна йти назустріч, якщо людину вже змалечку, за допомогою Христової благодаті, не привчається опанувати розбудженим по-

жданням та з іншими встановлювати взаємини правдивої любові. А цього не можна досягнути без правдивого виховання дійсної любові й правильного вживання статевої так, щоб воно могло ввести людську особу в повне Христове таїнство, згідно з вимірами духовності, а також тими, що відносяться до власного тіла.

Буде дуже корисним простежити причини цього явища з його психологічними й соціологічними аспектами.

2. Фактично вільна злука

81. Тут йтиме мова про злуки без будь-якого публічно визнаного інституційного зобов'язання: ані громадського, ані церковного. Таке явище — а воно є щораз частіше — не може не привертати до себе уваги душпастирів навіть тому, що в його основі можуть бути ті різноманітні елементи, на які впливаючи, мабуть, стане можливим обмеження наслідків.

Дехто вважає, що приневолюють до цього важкі ситуації — економічні, культурні, релігійні — бо, встановивши правильне подружжя, наразилися б на якусь шкоду, на втрату економічних користей, на дискримінацію тощо. В інших, навпаки, зустрічаємо наставлення погорди, заперечення чи відкинення суспільства, сімейної установи, соціально-політичного ладу, або лише пошуки самої приємності. Ще інших, врешті, побуджує до цього крайнє незнання і вбогість, несправедливість, а чи навіть певна психологічна незрілість, яка робить їх непевними, з почуттям остраху перед встановленням сталої злуки. В деяких країнах традиційні звичаї передбачають дійсне і правдиве подружжя щойно після певного періоду співжиття і народження першої дитини.

Кожен з цих фактів стає для Церкви дуже складною душпастирською проблемою з огляду на важкі наслідки, які звідси випливають: чи то релігійно-моральні (зменшення почуття релігійності в подружжя, на яке дивимося в світлі єдності Бога зі своїм народом; втрата

благодаті св. Тайни; великий скандал), чи також соціальні (знищення поняття родини; послаблення почуття вірності теж і до суспільства; можливі психологічні злами в дітей; закріплення егоїзму).

Душпастирі й церковна громада подбають про те, щоб вивчити такі ситуації та їхні конкретні причини; з пошаною наблизитися до тих, що так співживуть: розгорнути терпеливу діяльність усвідомлення, добросердечного нагадування, щоб прокласти їм шлях до вноормування такої ситуації. Перш за все потрібно провести запобіжну акцію: розвивати почуття вірності в усьому морально-релігійному вихованні молоді, повчаючи її тих умов, що сприяють такій вірності, без якої немає справжньої свободи; допомагаючи їм досягнути духовну зрілість, щоб вони зрозуміли багату людську й надприродну дійсність подружжя — святої тайни.

Народ Божий буде також старатись, щоб державна влада подбала про те, щоби громадську думку не призводити до легковаження інституційною важливістю подружжя й сім'ї, чинячи опір тим нищівним тенденціям самого ж таки суспільства, які наносять шкоду гідності, безпеці й добробутові окремих громадян. А тому, що в багатьох місцевостях з причини вбогості, яка впливає з несправедливих і невластивих суспільно-політичних побудов, молодь не має змоги одружуватися за християнським звичаєм, суспільство й державна влада повинні сприяти законним подружжям за посередництвом ряду суспільних і політичних ініціатив, гарантуючи сім'ї заробіток, видаючи розпорядження щодо житла, яке відповідає сімейному життю, створюючи потрібні можливості праці й життя.

3. Католики, одружені за цивільним шлюбом

82. Щораз то більше поширюються випадки у католиків, які з ідеологічних чи практичних мотивів воліють брати цивільний шлюб, відкидаючи або, при-

наймні, відкладаючи релігійний. Безумовно, їхньої ситуації не можна порівнювати зі звичайним співжиттям без будь-якого зобов'язання, бо тут маємо якесь зобов'язання до стислого і, можливо, навіть сталого життя, хоч іноді такий крок не є вільний від можливого розлучення. Такі подружні пари, стараючись про визнання їхньої злуки з боку держави, виявляють готовність з користю взяти на себе теж і сімейні зобов'язання. Незважаючи на це, навіть така ситуація не може бути схвалена Церквою.

Душпастирська діяльність буде спрямована на в'яснення потреби послідовного вибору життя й тієї віри, яку визнається, й на те, щоб зробити все можливе, аби ті особи привести до впорядкування їхньої ситуації на християнських засадах. Хоча душпастирі Церкви будуть ставитися до них з великою любов'ю, зацікавлюючи їх життям, на жаль, не зможуть вони допускати їх до святих тайн.

4. Відокремлені й розлучені, які знову не одружилися

83. Різні причини, як-от взаємонерозуміння, нездатність відкритися для людських стосунків тощо, спроможні довести дійсне подружжя до болючого, а навіть непоправного розлучення. Розуміється, таке відокремлення треба вважати за остаточний захід після того, як виявилось безуспішним будь-яке розумне намагання.

Самотність й інші труднощі — це вияв спаду відокремленого чоловіка або жінки, часто без провини. В такому випадку церковна громада більше, як будь-коли, повинна надавати свою підтримку: виявляти пошану, солідарність, розуміння і конкретну допомогу такою мірою, щоб дана особа могла зберігати вірність у тій важкій ситуації, в якій перебуває; плекати вимогу прощення, притаманного християнській любові, й готовність знову розпочати попереднє подружнє життя.

Аналогічним є випадок розлученого чоловіка або жінки, які, добре знаючи про нерозривність дійсної подружньої злуки, не дають себе втягнути в нову злуку, зобов'язуючись виконувати свої сімейні обов'язки й нести відповідальність за християнське життя. В такому випадку приклад вірності та християнської послідовності даної особи набуває виняткової цінності свідчення перед світом і Церквою, а це з її боку робить ще необхіднішою невпинну діяльність любові і допомоги. І тут немає жодної перешкоди, щоб таку людину не допускати до святих тайн.

5. Розлучені, які знову одружилися

84. На жаль, щоденний досвід показує, що хто вдався до розлучення, має здебільшого на увазі нову подружню злуку, розуміється, незгідну з католицьким релігійним обрядом. Зваживши, що йдеться тут про ту рану, яка, однаково як інші, дедалі більше охоплює навіть католицькі середовища, то цю трудність треба подолати з невідкладною наполегливістю. Бо Церква, яку встановлено для того, щоб приводити до спасіння усіх людей, а в першу чергу хрещених, не може нести відповідальності за тих, що колись злучилися подружнім зв'язком в святій тайні і намагаються взяти новий шлюб. Тому вона буде невтомно намагатися дати в їхнє розпорядження усі свої засоби спасіння.

Нехай душпастирі знають, що вони, з любові до правди, є зобов'язані як слід розглянути ці ситуації. Бо є різниця між тими, які щиро намагаються рятувати своє перше подружжя, і їх залишено цілком неслухно, й між тими, які через свою важку провину розбили канонічно дійсне подружжя. Є, врешті, й ті, що встановили нову злуку з огляду на виховання дітей, тож іноді наявне в них суб'єктивне переконання сумління, що попереднє подружжя, непоправно розбите, ніколи не було дійсним.

Тож і я, разом з Синодом, гаряче закликаю душпастирів й усю громаду віруючих допомагати розлученим, щоб вони не почували себе відлученими від Церкви, бо ж розлучені, будучи хрещеними, можуть і навіть повинні брати участь в її житті. Нехай їх закликають слухати слово Боже, щоб ставали вони учасниками Жертвоприношення на Службі Божій, щоб були витривалі в молитві, щоб давали зріст добродійності, вихованню дітей у християнській вірі й день у день вимолювали в Бога ласку. Нехай Церква молиться за них, підбадьорює їх, нехай виявиться милосердною матір'ю і цим підтримує в них віру і надію.

І все ж таки Церква підтверджує свою практику: керуючись Святим Писанням, розлучених подругів не допускає до Євхаристійного Причастя. Не можна їх допускати тому, що їхній стан й умови їхнього життя об'єктивно суперечать любовній злуці Христа з Церквою, яка означає і здійснює Євхаристію. Крім того, є ще інше особливе спонування: якщо б таких осіб допустити до Євхаристії, то це ввело б віруючих в оману та зробило б незрозумілим навчання Церкви про нерозривність подружжя.

Замирення у св. Тайні Покаяння — що відкрило б шлях до св. Тайні Євхаристії — може бути дане єдином тим, які покаялись за порушення знаку Союзу й вірності Христові і готові прийняти спосіб життя той, який не суперечить нерозривності подружжя. А це в конкретному означає ось що: коли чоловік та жінка із серйозних причин — як, наприклад, виховання дітей — не можуть виконати зобов'язання щодо відокремлення, «то зобов'язуються жити в повній стриманості, тобто утримуватися від притаманних подружжю актів»¹⁸⁰.

Подібно й пошана, що належить св. Тайні Подружжя, чи самим же подругам і їхнім сім'ям, чи громаді віруючих, забороняє кожному священникові з будь-якого душпастирського спонукування або причини виконува-

ти певну священнодію на користь розлучених, які знову одружилися. Бо це склало б таке враження, ніби новий шлюб є дійсний, і послідовно ввело б у помилку щодо нерозривності законно встановленого подружжя.

Коли Церква так поводиться, то цим вона визнає свою вірність Христові та Його правді. Одночасно ж вона поводиться в душі материнства з цими дітьми, особливо з тими, яких не з їхньої вини покинув законний подруг.

Церква несхитно вірить, що навіть ті, які віддалилися від заповіді Господньої й зараз живуть в такому стані, можуть від Бога прийняти ласку навернення і спасіння, якщо будуть витривалі в молитві, покайні й покуті.

Безсімейні

85. Ще декілька думок бажаю висловити про ту категорію осіб, що їх я з причини конкретних обставин, в яких вони перебувають і живуть (часто не з їхнього добровільного рішення), вважаю за особливо близьких Серцю Христовому, за гідних любові і чинного піклування Церкви й душпастирів.

Живе на світі дуже багато таких осіб, які, на нещастя, аж ніяк не можуть покликатися до того, що слід було назвати сім'єю із властивим їй значенням. Люди живуть в умовах великих злиднів, браку житла, неправильності й нетривкості взаємин, величезного браку культури, що на практиці не дозволяє говорити про дійсну сім'ю. А інші особи, з різних причин, залишились самі на світі. Проте для всіх отих існує «благівість сім'ї».

Я вже говорив про наполегливу потребу діяльності й відважного пошуку розв'язки на користь тих, які живуть у злиднях. Це дозволило б надати їм допомогу в подоланні негуманних умов знесилення. Це те солідарне завдання, яке лежить на всьому суспільстві, але цілком особливо — на носіях влади, з огляду на їхні обов'язки

й відповідальність, яка з цього береться; і також на тих сім'ях, які повинні виявляти велике зрозуміння і бажання допомагати.

Перед тими, в яких немає природної сім'ї, треба ще більше відкрити двері тієї великої сім'ї, якою є Церква, що також конкретизується в єпархіяльній і парафіяльній сім'ї, в основних церковних спільнотах або ж в апостольських рухах. Ніхто на цьому світі не є позбавлений сім'ї: Церква є домом і сім'єю для всіх, зокрема для тих, які є «втомлені й обтяжені»¹⁸¹.

ЗАКІНЧЕННЯ

86. До вас, подруги, до вас батьки і матері сім'ї; до вас хлопці й дівчата, що є майбутнім і надією Церкви й світу, і станете ядром — динамічним носієм сім'ї в третьому тисячолітті, яке наближається;

до вас, достойні й дорогі брати в єпископстві й священстві, дорогі діти — ченці й черниці, посвячені Господеві душі, що подругам засвідчуєте останню дійсність Божої любові;

до вас, усі люди щирого сумління, що з будь-якої причини призадумуетесь над долею сім'ї, із зворушенням і дбайливістю звертаюсь я вкінці цього апостольського повчання.

Майбутність людства йде через сім'ю!

Тож необхідне воно й наполегливе, щоб кожна людина доброї волі забов'язалася зберігати й поширювати цінності й вимоги до сім'ї.

Вважаю своїм обов'язком, щоб відносно цього просити у дітей Церкви особливого зусилля. Вони у вірі в усю повноту пізнали чудовий задум Божий, тож мають ще одну причину зацікавитись проблемою життя сім'ї в оці наші часи випробування й благодаті.

Вони повинні *на особливий лад любити сім'ю*. Це конкретне й вимогливе веління.

Любити сім'ю — означає вміти шанувати вартості й можливості, завжди їх підтримуючи. Любити сім'ю — значить бачити ті небезпеки і те зло, яке їй загрожує, щоб його перемогти. Любити сім'ю — означає трудитися, створити середовище, яке сприяло б її розвитко-

ві. Чудовим способом любові є ще й оце: дати сучасній християнській сім'ї, яку часто навідує горе і журба серед зростаючих труднощів, спонуку для довір'я у власні сили, у свої придатні насаги і благодать, у те завдання, яке доручив їй Бог. «Треба, щоб сім'ї наших часів піднеслися! Треба, щоб вони ішли за Христом!»¹⁸².

Завданням християн є також з *радістю і переконанням голосити благовість сім'ї*, яка має абсолютну потребу завжди заново слухати і щораз то глибше розуміти ті вірогідні слова, які об'являють її тотожність, її внутрішнє багатство, важливість її завдання в людській і Божій Церкві.

Церква знає той шлях, яким сім'я може дійти до серця її глибокої правди. Той шлях Церква завчила у школі Христа й у школі історії, пояснюючи його у світлі Духа; його вона не накидає, однак відчуває в собі вимогу показувати його усім не боячись, і навіть з великим довір'ям і надією, хоч усвідомлює, що «благовість» знає мову Христа. І власне через Нього сім'я може досягнути повноти свого буття і досконалої любові.

Бажаю, врешті, запросити всіх християн *щиро й відважно співпрацювати з усіма людьми доброї волі*, які живуть почуттям своєї відповідальності за служіння сім'ї. Всі ті, що посвячуються для їхнього добра, — у Церкві, в її імені й за її натхненням (будуть це окремі особи чи групи, рухи чи товариства), знаходитимуть біля себе різних осіб й установи, які трудяться задля цього ідеалу. Тільки за умови вірності вартостям Євангелія та людини, шанування законного плюралізму ініціатив така співпраця може сприяти швидкому й повнішому розвиткові сім'ї.

А тепер, закінчуючи це душпастирське послання, що має наміром звернути увагу всіх на вагомий й чудовий завдання сім'ї, бажаю просити захисту святої Сім'ї з Назарету.

В ній, за таїнственным задумом Божим, довгі роки жив в укритті Син Божий. Отже, вона є найпершим зразком християнської сім'ї. Це та єдина в світі сім'я, що вела своє безіменне й тихе існування в невеликому палестинському селі. Зазнала вона вбозтва, гоніння і заслання. Сім'я ота, що так незрівнянно високо й чисто прославила Бога, напевно

дасть допомогу християнським сім'ям світу: у правильно-му виконанні їхніх повсякденних обов'язків, у перенесенні журби і клопотів життя, у шляхетній відвертості для потреб інших, у радісному виконанні Божого задуму щодо них.

Нехай св. Йосиф, «муж праведний», невтомний робітник, всечесний сторож дорученого Йому скарбу, завжди береже, захоронює й освічує християнську сім'ю.

Нехай Діва Марія, Мати Церкви, буде також Матір'ю «домашньої Церкви» і, завдяки Її материнської допомоги, нехай кожна християнська сім'я стане «малою Церквою», в якій буде віддзеркалюватися й оживати таїнство Церкви і Христа. Нехай Вона, Слугиня Господня, буде прикладом покірного й великодушного приймання Божої волі. Нехай Вона, Страждальна Мати у стіп Христа, утішає в терпіннях й обтирає сльози всіх тих, які страждають через труднощі в їхніх сім'ях.

І нехай Христос Господь, Цар всесвіту, Цар сімей, буде присутній, як у Кані, в кожному християнському вогнищі, щоб обдаровувати світлом, радістю, мужністю. Молю, щоб кожна сім'я, у свято на звеличення Його Царської влади, вміла з великодушністю зробити свій вклад, щоби на світ прийшло Його Царство — «Царство правди і життя, святості й благодаті, справедливості, любові і миру»¹⁸³, до якого крокує історія.

Йому, Пречистій Діві Марії, Йосифові доручаю кожену сім'ю. На Їхні руки покладаю і Їхньому серцю передаю оцей заклик: нехай Вони подадуть Вам, достойні брати й дорогі діти, й відкриють ваші серця для того світла, що його Євангеліє випромінює на кожену сім'ю.

Усім і кожному зокрема, запевнюючи мою невпинну молитву, вділяю від серця Апостольське Благословення в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа.

*Дано в Римі, у св. Петрі, 22 листопада,
у свято Господа нашого Ісуса Христа — Царя
вселенної, 1981 року, четвертого Понтифікату.*

Іван Павло II, Папа

ПРИМІТКИ

1) Див. II Всел. Ват. Собор, душпастирська конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 52.

2) Див. Папа Іван Павло II, проповідь на відкритті VI Синоду єпископів, 2 (26.9.1980): ААС 72 (1980), 1008.

3) Див. Бут. 1-2.

4) Див. Еф. 5.

5) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 47; Папа Іван Павло II, «Уже наближається» 1 (15.8.1980): ААС 72 (1980), 791.

6) Див. Мт. 19, 4.

7) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 47.

8) Див. Папа Іван Павло II, промова до Ради Генерального Секретаріату Єпископської Конференції (23.2.1980): «Навчання Івана Павла II», III, 1 (1980), 472-476.

9) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 4.

10) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. «Світло народів», 12.

11) Див. I Ів. 2, 20.

12) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. «Світло народів», 35.

13) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 12; Свящ. Конгр. Віровчення, «Таїнство Церкви», 2: ААС 65 (1973), 398-400.

14) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 12; догм. конст. про Боже об'явлення «Боже слово», 10.

15) Див. Папа Іван Павло II, проповідь на відкритті VI Синоду єпископів, 3 (26.9.1980): ААС 72 (1980), 1008.

16) Див. св. Августин, «Про Божу державу» XIV, 28: CSEL 40, II, 56 і наст.

17) Душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 15.

18) Див. Еф. 3, 6; II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 44; декрет про місійну діяльність Церкви «До народів», 15 і 22.

19) Див. Мт. 19, 4 і наступні.

20) Див. Бут. 1, 26 і наступні.

- 21) Ів. 4, 8.
- 22) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 12.
- 23) Див. там же, 28.
- 24) Див., напр., Ос. 2, 21; Єр. 3, 6-13; Іс. 54.
- 25) Див. Єз. 16, 25.
- 26) Див. Ос. 3.
- 27) Див. Бут. 2, 24; Мт. 19, 5.
- 28) Див. Еф. 5, 32 і наступні.
- 29) Тертуліан, «До подруги», II, VIII, 6-8: CCL, 393.
- 30) Див. Всел. Трид. Собор, сесія XXIV, кан. 1: І. Д. Манзі, «Новий і найбільший збірник Священних Соборів», 33, 149 і наступні.
- 31) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 48.
- 32) Папа Іван Павло II, промова до делегатів «Центр. Спільки Дослідних Гуртків», 3 (3.11.1979): «Навчання Івана Павла II», II, 2 (1979), 1032.
- 33) Там же, 4: цит. міс., с. 1032.
- 34) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 50.
- 35) Див. Бут. 2, 24.
- 36) Еф. 3, 15.
- 37) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 78.
- 38) Св. Іван Золотоустий, «Дівство», X; ПГ 48, 540.
- 39) Див. Мт. 22, 30.
- 40) Див. I Кор. 7, 32-35.
- 41) Див. II Всел. Ват. Собор, декр. про відновлення чернецого життя «Досконалої любові», 12.
- 42) Див. Папа Пій XII, енцикл. «Священне дівство», II: ААС 46 (1954), 174 і наступні.
- 43) Див. Папа Іван Павло II, послання «На початку нового», 9 (8.4.1979): ААС 71 (1979), 410 і наступні.
- 44) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 48.
- 45) Папа Іван Павло II, енцикл. «Відкупитель людини», 10: ААС 71 (1979), 274.
- 46) Мт. 19, 6; див. Бут. 2, 24.
- 47) Див. Папа Іван Павло II, «Слово до подругів», 4 (Кіншаса, 3.5.1980), цит. місце.
- 48) Душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 49; див. Папа Іван Павло II, «Слово до подругів», 4 (Кіншаса, 3.5.1980), цит. місце.
- 49) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 48.
- 50) Див. Еф. 5, 25.

- 51) Мт. 19, 8.
 52) Од. 3, 14.
 53) Див. II Кор. 1, 20.
 54) Див. Ів. 13, 1.
 55) Мт. 19, 6.
 56) Рим. 8, 29.
 57) Св. Тома з Аквіно, «Сума теології», II-II, 14, 2 під 4.
 58) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 11; див. декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 11.
 59) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 52.
 60) Див. Еф. 6, 1-4; Кол. 3, 20 і наступні.
 61) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 48.
 62) Ів. 17, 21.
 63) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 24.
 64) Бут. 1, 27.
 65) Гал. 3, 26; 28.
 66) Див. Папа Іван Павло II, енцикл. «З праці своєї», 19: ААС 73 (1981) 625.
 67) Бут. 2, 18.
 68) Там же, 2, 23.
 69) Св. Амвросій, «Шестиднів» V, 7, 19: CSEL 32, 1, 154.
 70) Папа Іван Павло VI, енцикл. «Людського життя», 9: ААС 60 (1968) 486.
 71) Еф. 5, 25.
 72) Див. Папа Іван Павло II, проповідь до вірних у Терні, 3-5 (19.3.1981): ААС 73 (1981), 268-271.
 73) Еф. 3, 15.
 74) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 52.
 75) Лк. 18, 16; див. Мт. 19, 14; Мрк. 10, 10.
 76) Папа Іван Павло II, промова на Генеральній асамблеї Об'єднаних Націй 21 (2.10.1979): ААС 71 (1979), 1159.
 77) Лк. 2, 52.
 78) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 48.
 79) Папа Іван Павло II, слово до учасників «International Forum on Active Aging», 5 (5.9.1980): «Навчання Івана Павла II», III, 2 (1980), 539.
 80) Бут. 1, 28.
 81) Там же 5, 1 і наступні.
 82) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 50.

83) «Пропозиція 22». У висновку ч. 11 енцикл. «Людського життя» стверджується: «Церква, закликаючи людей додержуватись норм природного закону, які пояснюються її повсякчасним ученням, навчає, що будь-який подружній акт повинен служити переданню життя (*ut quilibet matrimonii usus ad vitam humanam procreandam per se destinatus permaneat*)»: ААС 60 (1968), 488.

84) Див. II Кор. 1, 19; Од. 3, 14.

85) Див. послання VI Синоду єпископів до християнських сімей в сучасному світі, 5 (2.10.1980).

86) Душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 51.

87) Енцикл. «Людського життя», 7: ААС 60 (1968), 485.

88) Там же, 12, цит. м., 488 і наступні.

89) Там же, 14, цит. м., 490.

90) Там же, 13, цит. м., 489.

91) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 51.

92) Папа Павло VI, енцикл. «Людського життя», 29: ААС 60 (1968), 501.

93) Див. там же, 25: цит. м. 498 і наст.

94) Там же, 21: цит. м., 496.

95) Папа Іван Павло II, проповідь на закритті VI Синоду єпископів, 8 (25.10.1980): ААС 72 (1980), 1083.

96) Див. Папа Павло VI, енцикл. «Людського життя», 28: ААС 60 (1968), 501.

97) Папа Іван Павло II, слово до делегатів «Центр. Спілки Дослідних Гуртків», 9 (3.11.1979): «Навчання Івана Павла II», II 2 (1979), 1035; див. також: промова до учасників першого Конгресу сімей Африки й Європи (15.1.1981): «Ль'Оссерваторе Романо» (16.1.1981).

98) Енцикл. «Людського життя», 25: ААС 60 (1968), 499.

99) Декларація про християнське виховання «Вагомість виховання», 3.

100) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 35.

101) Св. Тома з Аквіно, «Сума проти поган», IV, 58.

102) Деклар. про християнське виховання «Вагомість виховання», 2.

103) Апост. повч. «Голошення Євангелія», 71: ААС 68 (1976), 60 і наст.

104) Див. II Всел. Ват. Собор, деклар. про християнське виховання «Вагомість виховання», 3.

105) Див. II Всел. Ват. Собор, декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 11.

106) Душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 52.

- 107) Див. II Всел. Ват. Собор, декрет про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 11.
- 108) Рим. 12, 13.
- 109) Мт. 10, 42.
- 110) Див. душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 30.
- 111) Див. II Всел. Ват. Собор, деклар. про релігійну свободу «Людської гідності», 5.
- 112) Див. Пропозиція, 42.
- 113) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 31.
- 114) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 11; декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 11; Папа Іван Павло II, проп. на відкритті VI Синоду єпископів, 3 (26.9.1980): ААС 72 (1980), 1008.
- 115) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 11.
- 116) Див. там же, 41.
- 117) Ді. 4, 32.
- 118) Див. Папа Павло VI, енцикл. «Людського життя», 9: ААС 60 (1968), 486 і наступні.
- 119) Душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 48.
- 120) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Боже об'явлення «Боже слово», 1.
- 121) Див. Рим. 16, 26.
- 122) Див. Папа Павло VI, енцикл. «Людського життя», 25: ААС 60 (1968), 498.
- 123) Ап. повч. «Голошення Євангелія», 71: ААС 68 (1976), 60 і наст.
- 124) Див. Слово до III Генеральної асамблеї єпископів Латинської Америки IV (28.1.1979): ААС 71 (1979), 204.
- 125) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 35.
- 126) Папа Іван Павло II, апост. повч. «Навчання катехизму», 68: ААС 71 (1979), 1334.
- 127) Див. там же 36. цит. м., 1308.
- 128) Див. I Кор. 12, 4 і наст.; Еф. 4, 12 і наст.
- 129) Мр. 16, 15.
- 130) Див. II Всел. Ват. Собор, конст. про Церкву «Світло народів», 11.
- 131) Ді. 1, 8.
- 132) Див. I Пт. 3, 1 і наст.
- 133) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 35; декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 11.
- 134) Див. Ді. 18; Рим. 16, 3 і наст.

- 135) Див. II Всел. Ват. Собор, декр. про місійну діяльність Церкви «До народів», 39.
- 136) Див. II Всел. Ват. Собор, декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 30.
- 137) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 10.
- 138) Див. II Всел. Ват. Собор, душп. конст. про Церкву в сучасному світі «Радість і надія», 49.
- 139) Там же, 48.
- 140) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 41.
- 141) Див. II Всел. Ват. Собор, конст. про св. Літургію «Священний Собор», 59.
- 142) Див. I Пт. 2, 5; II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 34.
- 143) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 34.
- 144) Конст. про св. Літургію «Священний Собор», 78.
- 145) Див. Ів. 19, 34.
- 146) Ч. 25: ААС 60 (1968), 499.
- 147) Еф. 2, 4.
- 148) Див. Папа Іван Павло II, енцикл. «Багатий милосердям», 13: ААС 72 (1980), 1218 і наст.
- 149) I Пт. 2, 5.
- 150) Мт. 18, 19-20.
- 151) Див. II Всел. Ват. Собор, деклар. про християнське виховання «Вагомість виховання», 3; див. Папа Іван Павло II, апост. повч. «Навчання катехизму», 36: ААС 71 (1979), 1308.
- 152) Слово на загальній аудієнції (11.8.1976): «Навчання Павла VI» XIV (1976), 640.
- 153) Див. конст. про св. Літургію «Священний Собор», 12.
- 154) Див. «Загальне встановлення літургічних часів», 27.
- 155) Папа Павло VI, апост. повч. «Марійський культ», 52-54: ААС 66 (1974), 166 і наст.
- 156) Папа Іван Павло II, слово у відп. місці Менторелля (29.10.1978): «Повчання Івана Павла II», I (1978), 78 і наст.
- 157) Див. II Всел. Ват. Собор, декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 4.
- 158) Див. Папа Іван Павло II, слово до єпископів XII душпастирського округу Сполучених Штатів Америки (21.9.1978): ААС 70 (1978), 767.
- 159) Рим. 8, 2.
- 160) Там же 5, 5.
- 161) Див. Мр. 10, 45.
- 162) Див. II Всел. Ват. Собор, догм. конст. про Церкву «Світло народів», 36.
- 163) Декр. про апостолат мирян «Апостольську діяльність», 8.

- 164) Послання VI Синоду єпископів до християнських сімей в сучасному світі, 12 (24.10.1980).
- 165) Див. Папа Іван Павло II, слово до III Генеральної асамблеї єпископів Латинської Америки, IV (28.1.1979): ААС 71 (1979), 204.
- 166) Див. II Всел. Ват. Собор про св. Літургію «Священний Собор», 10.
- 167) Чин правлення шлюбу, 17.
- 168) Див. II Всел. Ват. Собор, конст. про св. Літургію «Священний Собор», 59.
- 169) Див. II Всел. Ват. Собор, декрет про віднову чернечого життя «Досконалої любові», 12.
- 170) Ч. 3-4 (29.11.1980): «Навчання Івана Павла II», III, 2 (1980), 1453 і наст.
- 171) Папа Павло VI, послання на III День засобів масової інформації (7.4.1969): ААС 61 (1969), 455.
- 172) Папа Іван Павло II, послання на Світовий День засобів масової інформації 1980 (1.5.1980): «Навчання Івана Павла II», III, 1 (1980), 1042.
- 173) Папа Іван Павло II, послання на Світовий День засобів масової інформації 1981, 5 (10.5.1981): «Ль'Оссерваторе Романо», 22.5.1981.
- 174) Там же.
- 175) Папа Павло VI, послання на III День засобів масової інформації ААС 61 (1969), 456.
- 176) Там же.
- 177) Послання на Світовий День засобів масової інформації 1980: «Навчання Івана Павла II», III, 1 (1980), 1044.
- 178) Див. Папа Павло VI, з власного почину, «Змішані подружжя», 445: ААС 62 (1970), 257 і наст.; див. Папа Іван Павло II, слово до учасників пленарного засід. Секретаріату Єдності Християн (13.11.1981): «Ль'Оссерваторе Романо» (14.11.1981).
- 179) Інструкція «В таких обставинах» (15.6.1972): ААС 64 (1972), 518-525; Нота з 17.10.1973: ААС 65 (1973), 616-619.
- 180) Папа Іван Павло II, слово на закритті VI Синоду єпископів, 7 (25.10.1980): ААС 72 (1980), 1082.
- 181) Див. Мт. 11, 28.
- 182) Папа Іван Павло II, послання «Вже наближається», 1 (15.8.1980): ААС 72 (1980), 791.
- 183) «Вступ» до Служби Божої на свято Господа нашого Ісуса Христа-Царя вселенної.

ЗМІСТ

Вступ	5
СВІТЛО Й ТІНІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї	8
ЗАДУМ БОЖИЙ ПРО ПОДРУЖЖЯ І СІМ'Ю	15
ЗАВДАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ СІМ'Ї.....	23
А. Творення спільноти осіб	24
Б. Служіння життю	36
В. Участь у розвитку суспільства	55
Г. Участь у житті та місії Церкви	62
ДУШПАСТИРСТВО СІМ'Ї: ПОРА, ПОБУДОВА, ДІЯЧІ, СИТУАЦІЇ	79
А. Пора душпастирства сім'ї	79
Б. Побудова душпастирства сім'ї	88
В. Діячі душпастирства сім'ї.....	91
Г. Душпастирства сім'ї в особливих випадках	96
Закінчення.....	109
Примітки	112

СІМЕЙНЕ СПІВЖИТТЯ

про завдання
християнської родини
в сучасному світі

FAMILIARIS CONSORTIO

АПОСТОЛЬСЬКЕ
ПІСЛЯСИНОДАЛЬНЕ
ПОВЧАННЯ

ВСЕЛЕНСЬКОГО АРХИЄРЕЯ
ІВАНА ПАВЛА ІІ

Видання друге

Художній редактор
Олена ГИЖА

Комп'ютерна верстка
Ольги КУЗЬМИЧ

Підписано до друку 10.07.2008. Формат 84x100/32.
Папір офс. Офс. друк. Гарнітура LiteraturnayaC.
Зам. № 264

Видавничо-виробниче підприємство «Місіонер».
80300, м. Жовква Львівської обл., вул. Василянська, 8.

«MICIOHEP»

ISBN 978-966-658-154-2

9 789666 581542

